ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. II

1936

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

6-ий рік видання.

ЗМІСТ

11 (68)-го числа за листопад 1936 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета". Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/ІІ. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС" ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78

Дм. Николишин

В РОКОВІ ДНІ*

Останній передлистопадній вечір
розсівсь вогкою млою по дахах;
на пасмах дротів та в дерев верхах
пробує вітер знов холодні скечі...

Із церкви дзвін у дужій круготечі
розливсь широко містом по домах,
колошкає в затурканих умах
принишклий спогад про Великі Речі.

І кличе всіх — розєднаних на части —
під зоряне склепіння копуласте,
зіпняте дужим знаменем хреста.

Там радощі зливаються з журбою
в надії стовп, гартований у бою,
базальтом віри в серці вироста...

З амвону впало слово про стрільця,
що запалав святим бажанням Чину
і без вагання рідний дім покинув,
щоб послужить Ідеї до кінця.

Він перейшов страждання всі кільця:
знімавсь угору, то зсувавсь вдолину,
аж поки там в борні за Батьківщину
не дослуживсь тернового вінця...

Священик словом розгорнув завісу:
з-за неї вийшла сіра постать з крісом —
святої волі лицаря-жерця...

Кровавий квіт горить на грудях досі...
І сиплеться із нього свіжий посів...
Хто зловить те зерно? Які серця? —

Я бачу вас, достойні комбатанти,
товариші героїв, що лягли.
Ви теж у жертву кров і труд дали...
За те ж у серці — тільки близни й канти...

Ось „Вічна память"... І я чую: з ран тих
засклеплених краплини запекли...

* З надісланого нам циклю вибираємо І., IV. і VI. сонет. *Ред.*

Бо вам прочувся глухо мов з-за мли
тон довгої грізної домінанти...

Я знаю вас: із попелищ, руїн
крізь поле смерти й табори суворі
розхитану будівлю принесли ви...

Та хоч купали вас вогнисті зливи,
вогню душі не затопили в морі
безвірства; все ще ясно світить він...

Богдан І. Антонич

САМАРИТЯНКА БІЛЯ КРИНИЦІ*

Оперта об криничний мур — щербату ліру з пнів камінних
ширяє думкою, куди пішов Неземний Чужоземець.
Мов струни, струмені настроєні на ґаму звуків змінних
зажурно повторяють думу про нестаток цього світу.
Хто він — отой в Господню винницю трудящих слуг наємець?
Схиляється на цямрину й душа її блакитна й біла
здається чиста й тиха вся, мов найтихіший квіт над квітом.
Сопілка із сопілкою, сестра з сестрою, щось несміло
розповідають, і журливо, і подзвінно, і повчально.
Алеями акордів сонце йде у сад музики дальній.

Пливе овець отара в білім молоці своєї вовни.
Минає місяць квітів — звіть його трояндень! — світла повний.
Блакить і білява. Сопілок перемови. Вітровіння.
Пора поразки йде на квіття, суне час гіркого сімя.
Новину добру сповіщає вітер з лукоморя травам
і сірі грона попелу вже доспівають в пнях шершавих.
У захист муз — блаженний гай ізходить сонце поміж птахів
і пильно правлять обряд меду запобігливі комахи.

Все ж ця краса, хоч нескладна й нехитра, серця не напоїть
водою, що по ній уже не прагнем більше. Зовсім інше,
вода краси учить нас прагнуть вище, тонше і світліше.
Цей струмінь тільки пропливає нами, ми його не творим,
ми тільки посуд, ще й покірний посуд, що красу сприймає.
І наново жаждущі прагнемо краси, яку сотворим
в душі самі в неяловім зусиллі вільного горіння
й води живої ласки, що одна — одна всезаспокійна.

Коли ось серцем линеш за Надхненноустим Чужоземцем,
схились, далека сестро, над дорогоцінний струмінь Слова
й води живої дай мені — твоєї спраги спадкоємцю!

* Ці вірші ввійдуть до збірки „Знак Лева“, що на днях появиться.

Богдан І. Антонич

ПОДВІЙНИЙ КОНЦЕРТ

Коробка радієва й квіття.
Крізь чорну скриньку йде музика
і душі квітів світлом світять,
що з нього ясність бє велика.

Дрібненька фльота звуків, човен
мельодій на морях етеру
і світла з квітів вечір повен
змінив кімнату в чар-печеру.

А знизу під концертом квіття,
мов кара за краси провину,
жде кіш подвіря — царство сміття,
де квіти й звуки згодом згинуть.

Дивись у яму мертвих квітів!
О, чи зумієш, майстре сяєв,
своє мистецтво протерпіти?
Не тільки *їх* краса карає.

З творчости молодих

Осип Мошура

СТАРА ІКОНА

Старенький образ: Господа-Отця
змальовано у першім дні творіння...
Як дорога нам памятка оця,
що береглась в цілому поколінню!
Ще прадід, як збиравсь на панський лан,
молився тут кривавими сльозами,
щоб гайдуки не били аж до ран
і вірою кріпився, мов бальзамом...
Тут дідо, заки сонце ще зійшло,
моливсь, щоб син боровсь в рядах лицарства,
щоб покарав Господь катів за зло
і душі кріпаків прийняв до царства...
Ним батька мати на святу війну
благословила в славний день осінній;
з дітьми ж, вдовою (батько не вернув),
все тут шукала захисту й спасіння...
І я тут нині Богові молюсь,
нащадок роду кріпаків останній:
Дай силу нам — під правди стяг землю
Скорити, заки судний день настане!

Н. Королева

ГОВІННЯ

Молитва. Імпровізації. Інститутська церква. Dii minores. Рудий Тор. Тріо. Рідні мотиви. М. В. Лисенко. „Аматор Єстества".

Скінчилися свята й урочистості царських відвідин, балі карнавалу, костюмовані фантасмагорії, що приносили хвилеве почуття, ніби життя пробігає не в інститутських стінах. Прийшли будні за мріями, за масницею — Великий Піст.

Богданова ще в їдальні дзвонила ложечками об край філіжанки, потихеньку при тому приспівуючи:

— Хрін-редька, хрін-редька! — що мало імітувати великописні православні церковні дзвони.

Та мадам Рапне перервала її творчість: за столом не затримувались довго, бо в першому тижні Великого Посту не було лекцій, зате ходилося до церкви двічі денно. На безконечно довгих православних Службах Божих мусіли бути всі вихованки, незалежно від того, якого визнання вони тримались. Цим, так мовити б, доповнювались „міцні підвалини релігійного виховання". Також замість обовязково вправлятися півгодини в мові з клясовими дамами, в ці дні читали Євангелію, яку по примірникові роздали всім інституткам. День же в клясі починався, як звичайно, з речення:

— Дежурна, читайте молитву...

Ноель підвелася з місця. За нею повставали всі інші. Богданова встигла прошепотіти, подаючи молитовник:

— Сьогодні читати іншу молитву — великописну. Ось, я тобі написала на листочку, бо ж ти по-старословянському не втнеш.

Ноель розгорнула книжку, побачила листок і почала читати своїм кумедним для росіянок чужим акцентом:

— „Царю небесний,
Спасі меня от куртки тєсной,
Как от огня"...

Дехто засміявся приглушеним сміхом, дехто підвів голову й із великим зацікавленням дивився на Ноель. А та спокійно дочитувала:

— Я, Цар Небесний, хорош уж тєм*,
Что просьбой лішнєй не надоєм"...

Складала книжку й певна, що справно виконала свою повинність, пішла на своє місце. Що Ноель не перехристилась, до цього мадам Рапне була призвичаєна, бо дівчину ніяк не можна було приневолити христитися, ані в православній церкві, ані за обовязковою молитвою.

* Вже тим добрий, що не набридаю зайвим проханням.

— Не можу христитись при словах і порядках, яких я не розумію.

А що у клясі була мусулманка й кілька протестанток, котрі запевнювали, що в їхніх релігіях не було припису христитись, — той „протест“ не викликав репресій. Тим більш, що „іновірки“ слухняно вичитували православні молитви, коли на них припадала черга бути „дежурними в клясі“.

Але тепер мадам Рапне звернула увагу, що не перехристився ніхто.

— Покажіть мені молитовник, — покликала Ноель клясова дама. — Де та молитва, що ви читали?

Ноель подала книжку й листок. Гострий профіль мадам схилився над каліграфічно написаним віршем. Це була — „юнкерова молитва“ Лермонтова, незнана загалові інститутоќ, бо ж у їхній бібліотеці були тільки „цензуровані“ видання клясиків, навіть російських:

— »Де цензура заміняла слово „любов“ якимсь іншим, більш відповідним для дівочої скромности«, — як жартував колись інспектор Малінін.

„До церкви“, тобто до того часу, коли треба було шикуватись у пари, щоб йти в церкву, залишилося ще півгодини. Веліли читати потиху Євангелію, але дозволяли ділитися на гуртки й читати вголос. У цьому вже була розвага. Бо можна було не сидіти на своєму постійному місці, а — де схочеш. Навіть і за таблицею, коло фільтру з водою, або й на широких лутках вікон і дивитись на повні горобячої метушні дерева „Царського Саду“, прозорі й легкі, ще з цілком голими галузками. Бо ж до весни було ще далеко, але в завзятому цьвіріньканні горобців, у прозорому мереживі дерев уже відчувалось наближення весни. Передвістку про неї ніс і нетерпеливий вітер, що — „не к Різдву дме, а к Великодню“. І тому ніжно-журливий настрій, що огортав дівочі душі, раптово змінявся налітаючою хвилею радісно жартобливого виклику... — „Прощай, прощай, прощай, масленіца“! — несподівано вилетіло „масничне веселіє“ з опери „Снігурочки“ з останніх лавок.

Мадам Рапне зірвалась із місця:

Qui se permet? (Хто це собі дозволив?) — і побігла до запідозрених.

Але ж, ледве була за першими лавками, як із них зазвучала пародія на арію з „Демона“:

— „Тебя я, вольний син Глафіри“...

Цю пісеньку особливо любили інститутки. Вигадала її Катря в „бані“ (в лазні), де було можна співати, галасувати, бо ж там не бувало жадної клясової дами, жадної контролі. Тільки самі голі інститутки та „банні дівчата“ рухалися в тому підземному Гадесі в хмарах пари, немов заблукані душі в міжпланетному просторі.

Серед цих „бальнеар“ (купелевих служниць) були улюблені, що вміли майстерно мити, не заливаючи очей піною з мила.

До них зголошувалася черга й часами така велика, що годі було дочекатись. Тоді з необхідности треба було даватись у руки менш вправлені. До цих, що їх не шукали, належала „шпакувата Глафіра“. Вона мала ще й ту „милу“ рису, що доносила начальству, коли хтось поводився в лазні аж надто „по-домашньому“. Тому звичайно Глафірі співали хором із клубів пари:

— „Ябеда, доносчіца, собачья ізвозчіца“ *.

Але це вже було старе й нікого не бавило. Тоді раптово Катря, загорнена в простирало, вилізла на лаву й мов оперовий тенор, надхненно простягаючи руки „в публіку“, заспівала своїм оксамитовим контральтом:

— „Тебя я, вольний син Глафіри,
Возьму в надзвєздниє края,
І будеш ти, проклята в мірє,
О, мерзка ябеда моя!“...

Ця імпровізація викликала таку бурю оплесків, криків та вигуків, яку довелось потім Катрі почути хіба що в Мадриді, де вона співала десять років пізніш у королівській опері. Таж тут ця овація скінчилася несподіваною скаргою Глафіри, яка дуже образилась, що її... „дівчину“, та ще й немолоду, висміяно, ніби вона має „вольного“, тобто нешлюбного сина...

Дзвінок, особливо голосний цього дня, бо двері з усіх кляс були відчинені на коридор, де вже пахло ладаном із церкви, — перешкодив мадам Рапне в її „парфорсних ловах“ на винних у порушенні „молитовного настрою з наказу начальства“.

Інститутки мовчки шикувались і скромно вирушили до церкви.

Довжелезну урочисту Службу Божу співали дуже повільно: щоб ясно було чути кожне речення, щоб можна було розібрати кожне слово. Але тому саме майже ніхто з православних не витримував до кінця в молитовному настрою. До втоми від довгої богослужби ще долучалася тяжка втома від того, що слід було стояти рівно, струнко, не спиратись усією вагою тіла тільки на якусь одну ногу, не горбитись, не спускати голови, ані рук, що мусіли лежати „коробочкою“ зложені незмінно — на висоті стану.

Христитись годилося тільки в деяких місцях відправи, нешвидко й „нерозмашисто“, без афектації й „у повній простоті“. На вколішки також дозволяли ставати тільки в деякі менти богослужби й на деякий час. Кляси стояли стрункими каре, рядками, що їх клясові дами вивіряли вздовж і впоперек оком вправленого старшого десятника, щоб ніхто ані на лінію не відходив від ряду. Лад цей дотримували й пильнували клясові дами цілий час вистоювання в церкві. Як „іновірки“ (бо ж клясові дами здебільша були чужинки) — ці „недрімні очі“ мали той щасливий привілей, що могли в церкві сидіти. Коло кожної був стілець. Інститутки того права не мали, навіть „іновірки“.

* Ізвозчик = візник.

Однак клясова дама мала обовязок також пильнувати, чи якась із дівчат не ставала помалу занадто блідою, що загрожувало млістю. Тоді таку брали за руку й обережно виводили за двері церкви, де й передавали до рук „дежурних дівчат" — служниць. Ті ж, у випадках тяжчих відводили ослабілу до інфірмаря, а в легших — до порожньої „пепіньєрської" кімнати, де на столі вже стояли приготовлені карафки з водою, розчин амоняку та етеро-валєріянові краплі.

В звичайні неділі та суботи „іновірки" могли не приходити до церкви, але ж у великі свята й у піст — це було обовязкове.

Церква була притульна, з тридільною навою й сліпуче-блискучими паркетами. Вона нагадувала почасті якусь парадну залю, почасті виставову галєрію образів; може тому, що прикрашали її тільки образи святих жінок. Дівочі ж руки побожних інституток оздоблювали її всю квітами та стьожками, які у величезній гойності й при всяких нагодах посилав інститутові „церковний староста", відомий київський дука-купець Слинко.

Під великими заокругленими вгорі боковими вікнами, що сягали аж підлоги, стояли з обох боків вівтаря на підлозі великі коші цвітучих рослин: гіяцинтів, цінерарій, конвалій, або особливо улюблених у Києві лілей „гаризі" з довгими зеленкуватими квітами. З вівтаря, з-під заквітчаних стьожками та кокардами лямпад, дивились образи Цариці Олександри в „горностаях" та Св. Катерини, спертої на колесо, з пальмою в руці. Праворуч — над співачками (хор був великий і гарний) гірською стежкою йшла красуня-брюнетка із золотим келіхом у руці — Св. Варвара. Ліворуч, над перським килимом, розістланим на місці, де мала стояти директорка, — між стрімкими скелями, по самі очі загорнена в яскраву, жовто-гарячу „сто́лу", несла пахощі Марія Магдалина.

Кілька менших образів у золочених шатах — переважно ріжні зображення Богородиці - „Теотокос", стародавнього візантійського стилю, прикрашали бокові нави. В лівій — стояв високий дубовий титарів поставець із свічками, а біля нього — сам титар, „церковний староста" Слинко, по-англійськи коректно одягнений пан із поправними манєрами. У дні високих урочистостей, чи великі свята, напр. на Великдень, він бував у фраку, в білих рукавицях, у білій краватці-„метелику" та з chapeau-claqu'-ом під пахвою. Вуси мав раз-у-раз напрочуд чорні й штудерно закручені на „чверть на третю" (годину), як говорили інститутки.

Та постать, що була б „на місці" на кожному балю, дивним контрастом відбивалася на тлі високої, уміщеної під склом, як образ, плащаниці, філіграново-тонкої роботи. Інститутки були переконані, що ту плащаницю вишивали „справжнім волоссям" і так тонко, немов акварелею, накреслили постать Христа у гробі та білі — довкола неї — завої. В лівій же наві був великий, на цілу стіну, хрест, зложений із однакових розміром менших образків у золочених шатах. Казали, що там є образи всіх свят.

Тому інститутки дуже любили ставити перед ним свічки, прохаючи для себе „щасливих, без кари, свят“ Різдвяних та Великодніх, на які б їх пустили додому без затримки.

На праву наву звичайно інститутки не звертали уваги. Та нава була тьмяно освітлена. Тільки перед образом Св. Олени, що підтримувала знайдений нею великий хрест Христовий, блимала мелянхолійно-ніжним вогником синя лямпадка. А в тому присмерку-резигнації були згуртовані ті, що мабуть несли найтяжчий „хрест“ в інституті. Непомітні, безсловні, але необхідні „dii minores“, ті, що часами щиро втирали сльозу безневинно враженому дівчаткові, сердешне тепле слівце кидали маленьким, що їм найтяжче було нести холодну й злу атмосферу оточення після родинного тепла інтелігентного огнища. Отже в правій наві стояв стілець старенької Олександри Максимівної, що мала свою єдину повинність бути присутньою на лекціях славного Миколи Віталієвича Лисенка. Коло неї спиралася на спинку стільця „шпитальна дама“ Настася Максимівна, її сестра — срібноволоса, рожева бабуся. Про неї знали всі, що в хвилинах найбільшого роздражнення вона спроможеться тільки на ті традиційні слова докору: — „І як же вам не соромно. Такі великі дівчата, можна сказати — діви!“...

За цими бабусями біліли завої та білі попередниці обох сестер-жалібниць: лагідної й „доброї, як хліб“ — Юлії Миколаївної, і молоденької, рожевої, як свіжа троянда, — Аліни Михайлівної. Біля них, майже увесь час навколішках, молилась „старша гардеробна“ — Софія Йванівна Романович-Славотинська, що постійно мала для всіх вихованок добре слово, розважливий, приязний усміх на зівялих устах, і цукорки в кишені — для менших.

Коло дверей, збиті в одну сіру масу, ревно христились: буфетниця Настя, шпитальна „дівчина“ старшого віку Катерина і зовсім уже підстаркувата „Теклюся“, — „сідєліца ночная“ коло тяжко недужих, яка малим розповідала цікаві казки. Ззаду в тій же групі було видко ще „добру фею“ інститутюк — „дівчину“ Пінку. Ніхто не знав, що означає те наймення й чи було воно імям, чи тільки „дражненням“, але ж сама його властителька запевняла, що є це християнське наймення її святої патронки, яку рішуче не дозволяла звати якось інакше. Коли котрась із вихованок не могла докінчити якогось шитва, вишивання, вязання, мережива, плетіння-філє, вирізування-ришельє, або хитромудрого плетіння з тонісеньких стьожечок „лясеток“, то з усім тим мандрувалося за поміччю до „дівчини“ Пінки, одначе в повній таємниці від „синиць“, чи „синявок“ — клясових дам. Перебувала Пінка, як і інші дівчата-служниці в покоях, що були при самих „уборних“ — тоалетах, тобто на кожному кінці коридорів по усіх поверхах. Тут було якось надзвичайно ясно, чисто й „по-шпитальному“ все устатковане. Пінка раз-у-раз сиділа біля свого білого ліжка й вишивала або шила. Вона охоче рятувала тих, що шукали її помочі в труднощах „ручних праць“,

але ж за ту поміч рішуче не хотіла гонорару грішми. За те вельми раділа, коли інститутки привозили їй з дому святі образки, медалики-„іконки“ або книжки з життєписами Святих. Була вона дуже побожна й тому найбільш цінила подарунки того роду.

*

Кожного дня біжуче шкільне життя все тісніше сплігалося з православним обрядом. В інститутській їдальні стисло додержували піст і не дозволяли вживати нічого „скоромного“, тобто не тільки мяса й тваринних товщів, а також ні молока, ні яєць. А що київський дідусь Дніпро вже давно був ґрунтовно пограбований і не міг постачити подостатком свіжої риби, — то по інститутських коридорах буяв підозрілий „аромат“ солоної трески, смаженої в олії, й — що було для інституток найогидніше — оселедців. У звязку з цим виникали безперестанні конфлікти, раз-у-раз споминалося наймення Камбізового брата — „Смердіса“, що його іменем звалася кисла капуста.

Увесь третій (середохресний) тиждень посту вихованки хвилювалися питанням: — Що буде з „тріо“? Дарма, що спів ніби торкався тільки виконавців того „трія“, але ж фактично в ньому брав участь майже ввесь інститут. Уже те, що „тріо“ виходило на середину церкви під час Преждеосвященої Служби Божої, було незвичайною розвагою й небуденною атракцією для всіх втомлених безконечним стоянням, — від якого терпли ноги й думки. Але ж усім залежало й на тому, чи дійсно всі три, не спізнившись ні секунди, воднораз стануть навколішки, вклоняючись перед вівтарем, а потім — чи воднораз вклоняться направо й наліво? Щодо того робили навіть на взірець „тоталізатора“ — „заклади“ та клали „ставки“ на тістечко, чи булку з раннього сніданку. Так само всіх обходило, чи якась співачка не зібється, чи дотримає темпа, вхопить справжній тон і т. ін. Цього року тріо набувало тим більшої незвичайности, що мали його сіпвати Витовська, Шах-Герей та Медина-Челі. Тобто тільки одна Катря була православна, й розуміла (чи мусіла розуміти), що саме співатиме й на що. Айша Шах-Гирей — татарка й мусулманка, як і Медина-Челі — католичка, були для православних інституток „поганками“ — і, здавалось, не мали б що тут чинити. Таж Шах-Гирей мала найкраще на цілий інститут сопрано, а Ноель раптово мусіла заступити захворілу Ольгу Ріман, бо в клясі не знайшлось інше мецо-сопрано.

„Поганки-іновірки“ енерґійно відмахувались від участи в тріо й шукали підтримки навіть у православного катехити, круглого, мов ґльобус, вельми добродушного панотця Феодора. Але ж о. Феодор, вислухавши протесту, який мадам Рапне називала вже „отвертим бунтом“, і поклавши обидві руки на своїм череві, коротко відказав:

— Сказано: — „Всякоє диханіє да хвалить Господа!“ — тож це, дівиці, пусте, що ви — іновірні. Ви ж у Бога вірите, то, співаючи слова православні, в серці своєму моліться Богам своїм. От воно й буде гаразд і всім Богам „приятно“!

І було. Тільки раніш, як виступили з тим голосним тріо на православній Преждеосвященій Службі Божій, мусулманку та католичку мусіла ще проконтролювати... лютеранка, фройляйн Оттилія...

Одного дня, коли мала бути лєкція математики, — хтось заздалегідь „провідав", що професор офіціяльно знаний „Рудобродий Тор" (pro domo sua також називаний „Холєра"), який мав єдину позитивну прикмету, що часто хворів, — і сьогодні не прийде. Тож, на загальну радість, година буде вільна. Знала те й фройляйн Оттилія, але ще вірила, що може чутки — не правдиві. Тому вона спочатку часто заглядала на годинник, кілька разів вийшла на коридор. Але інститутки, маючи певну віру в усе добре, тобто, що таки буде „година безхолєрна", — запитували одна по одній, чи дозволить клясова дама вже приготовляти наступну лєкцію? Таж акуратна німкеня була, як завжди, невмолима:

— Meine Damen, учіться чекати! В житті завжди чогось очікується. Тож найкраще вміння й найповажніша річ — штука чекання.

Нарешті таки проминули приписані хвилини, після чого професора не муситься чекати. Кляса не таїла своїх радощів, хоча не дуже й не любила убогого „Холєру", а тільки переносила на нього своє вороже наставлення до огидного предмету, який він викладав. Тому з лавки Богданової на всі боки поповзли коротенькі віршики-експромпти, розмножені олівцем:

„Наш Тор захворів
Й поліз спать на пічку.
Дай Боже, щоб він здох,
Ми ж поставим свічку".

В супроводі імпровізованого й ad hoc зложеного хору сусідок проспівали його нишком-тишком, як новий „opus" Богданової. Загальний сміх був доказом, що вірш повівся й авторка заслужила признання кляси. Але фройляйн Оттилія урвала овації коротким і сухим:

— Schämen sie sich!... (Посоромтесь!), а по хвилі додала: — Якщо ви маєте охоту співати, то повторіть ще раз „тріо". Ставайте парами, Meine Damen, і — до рекреаційної залі.

Видима річ, всі „дами" прийняли той наказ з шумливо-голосною радістю. Бо ж було чого: замість дрімати на „Торовій" лєкції та збентежено „тримати палець" (це було закляття, щоб не викликав!), можна перебути півгодини в рекреаційній залі, на волі.

Клясова дама взяла Катрю під руку й пішла з нею в першій парі.

— Чи ви певні щодо своїх товаришок, фройляйн? — питалася Катрю. — Чи твердо вони знають свої партії? Не помиляться? Не буде скандалу?

Фройляйн Оттилія бажала, щоб усе, що чинять її вихованки, було зроблене поправно, бо вважала те за корпоративну „честь

кляси" й свою особисту. Невмолимо достойна в дотримуванню інститутських приписів, — вона проте ніколи не хвилювалась, коли інститутки порушили їх. Навпаки, — зовсім спокійно констатувала прикрий факт і призначала кару цілком спокійно, без роздражнення. Взагалі інститутки ніколи не чули від неї криків, загроз, образливих висловів. Але ж, коли прохали її вибачити провину й не карати, — вона дуже привітливо усміхалася й спокійно та чемно відповідала:

— Я не маю чого вам вибачати. Мені особисто ви не зробили нічого злого. Але ж ви знаєте, що статут це забороняє. Тож мусите прийняти кару, яку він накладає, коли його порушиться. Я так само мушу дотримуватись того статуту, як ви всі...

Катря приклала до уха камертон і зробила дирігентський рух обома руками. Спочатку вирвалося гарне сопрано, але швидко потім його покрило чудове Катрине контральто:

— ... яко кадило пред Тобою...

— воздіяніє руку-у мо-оє-ею... — відказали на те сопрано й мецо.

Німкеня слухала з найбільшою уважливістю. Для неї музика чи пісня завжди були „молитвою", одначе ця насолода, яку вона відчувала при добрім співі, не затьмарювала їй свідомости своїх обовязків: так само уважно пильнувала вона, чи дівчата добре стоять, чи справно тримають руки, чи мають добре поставлені ноги.

Коли завмер останній звук молитви (співали без акомпаньяменту), фройляйн Оттилія подивилась на годинник, вирахувала, що вже не варт до павзи повертатись у клясу, бо ж за коротку хвилину вихованки нічого не встигнуть зробити „ganz ordentlich", а тому дозволила відразу почати рекреацію.

На залі потворилися гуртки. Подруги ходили парами, взявшись під руки. Ті, що „приятелювали компанією", — ходили по чотири вгурті, або й по пять заразом: три йшли, взявшись за руки, а перед ними, обличчям до них, відступали спиною взад дві чи три інші, тримаючись руками за попередниці трійці. Біля рояля співали. Німкеня любила всякий спів і радо слухала всіх пісень. Але цього разу її ніжна дівоча душа, хоча й замкнена в ґренадирській поставі Валькірії, не стерпіла співів „грубих". Бо ж співала сольо Маруся Стояновська, а вона найчастіш починала з „Разбойніка", тобто піснею: — „Что затуманілась, зоренька ясная"..., що й мельодією й текстом так подобалась інституткам. В тім романсі розбишака питав полонену ним дівчину, чого б вона бажала, щоб перестати сумувати, й пропонував їй усі можливі розваги та блага життя.

Фройляйн Оттилія знала московську мову досить недосконало й коли до неї говорили, то вона ще розуміла через десяте пяте, але в співі вже не вловлювала сенсу. І з цього цілого романсу вона схопила тільки слово „разбойнік", яке належало до лексикону лайки. Її обурювало, що „благородні" дівчата можуть

співати такі „недівочі" і „нешляхетні" речі. Тому висока її постать враз виросла перед гуртом співаючих:

— Вже знову „розбійника" завели? Мої панночки, чи ж ви хлопці? Ну, подумайте самі, які з вас будуть дами, коли вас уже й тепер бавлять тільки розбійники? Та чи ж ви не маєте поетичних, гарних пісень? Фройляйн Самородова! Заспівайте їм оту... про вітер, що... що... від нього „аж дерева гнуться". Або ви, фройляйн Добровольська, про „сонце, що вже низенько" (вимовляла: „нісенко") Або — Wie heisst das? — про калину. Отже Тарасові слова справджувались ще раз: німкеня навчала несвідомих, „яких батьків" були вони діти...

Але Добровольська, що вигравала прелюдію „Вісли", зненацька взяла дрібно задерикуватим темпом і в залі залунала несподівана мельодія:

— „Ой, лопнув обруч коло діжечки,
Дівчата мої, сироїжечки"...

Цілий хор свіжих дівочих голосів підхопив мельодію, хтось у такт заплескав у долоні, як при грузинській лезгінці, а Богданова, не даючи себе просити, враз схрестила руки на грудях і по-хлопячому „вшкварила гопака". І було дивно: в менуетах така вугловата, негнучка її постать, тепер була струнка, повна ґрації, з вільними й легкими, мов вітрець, рухами. Всі обличчя засвітились усміхом. Інститутки захоплено співали, плескаючи в долоні, й не чули, що до салі салі увійшов рідкий „на горі" гість. Обернулись, коли й він гучно заплескав.

Елєгантний, як завжди, — з сивою головою й рожевим обличчям, — усміхався й кланявся інституткам у відповідь на реверанси, — Микола Віталієвич Лисенко.

— Прошу вибачити, що порушив вашу забаву. Я здолу вчув, що тут так весело...

Клясова дама почала вияснювати, чому панночки були в рекреаційній залі.

— От, я й не сподівався, — усміхався Микола Віталієвич, — що панночки знають і народніх пісень, та ще й танців. — І враз почав випитувати Добровольську: відкіль вона, хто її батьки і чи ближчий до народнього її „стакатний" темп як звичайне allgretto (веселе)? Поглянув на годинник.

— Коли вже панночки вільні, то я міг би взяти когось на лєкцію. — Подивився в свій нотес. — Мадмуазель Лячерда Медина-Челі. — Ваша черга. — з дозволу Оттилії Олександрівної додамо з павзи хвилин десять, то й буде повна півгодина.

Фройляйн була дуже вдоволена, що Лисенко, якого всі любили й поважали, похвалив її вихованок.

— Прошу, прошу! Можете затримати фройляйн Лячерду, бо ми спочатку матимемо „ручні праці", а це таке мистецтво, в якому ф. Лячерда ніколи не виявляє свого таланту.

Микола Віталієвич вклонився й рухом руки попросив Ноель

іти вперед. Але Ноель попрохала дозволу піти спочатку по свої ноти.

Стати ученицею Миколи Віталієвича й втриматись на тому становищі довший час, було зовсім нелегко. Бо ж Лисенко, одинокий з професорів музики в інституті, мав право сам собі вибирати учениць, тоді, як іншим їх просто призначали згори. Лисенкові подавали списки нових інститутом, а він, не бачивши їх раніш, відзначав у тих списках прізвища вихованок, що їх погоджувався вчити. Одначе було це без гарантій, що вибраних вчитиме він аж до кінця шкільного року; часами після якоїсь лєкції Микола Віталієвич повідомляв директорку, що він відмовляється вчити ту чи іншу дівчину.

— Не здібна? Не хоче працювати? — допитувалась директорка.

— Ні, я цього не говорю, — делікатно відповідав професор, — тільки не можу її вчити я. Хтось інший напевне...

І ученицю „передавали" іншому.

У чім секрет тих незрозумілих „примх" славного музики, — ніхто не знав. Одначе жартували, що Микола Віталієвич учить тільки гарненьких учениць. Та це не була правда, бо ж вибирав він позаочі, мав між вибраними і справді негарних, нарешті ж, в молодих літах навряд чи хто міг враз, між однією й наступною лєкцією так споганіти, щоб втратити шанси вчитися у Лисенка. Так само не мало підстави і припущення, ніби він вибирав собі тільки найздібніші та найретельніші. Бо ж тоді Ноель напевне не була б між його ученицями. Таки не раз і не два доводилось їй чути від учителя:

— Ой, ледача ж ця дівчина! Ледача...

Тож, згадуючи про це вже по багатьох роках, коли в світ прийшли нові ідеї й нові слова, зрозумілим стало, чим керувався Лисенко при своєму „штучному доборі". Витовська, Тарновська, Сваричевська, Драгомірецька — ось прізвища інститутом, що вчились у Лисенка. А між ними не можна було знайти жадного суто московського чи німецького, дарма, що саме тих в інституті була велика більшість.

Лисенкові лєкції відбувалися не в клясовій кімнаті, а в першім покою інститутської книгозбірні. Була це велика, півпорожня світлиця. В одному куті — полиця з словниками та іншими інформаційними книгами, в другому — рояль. Крім того — стіл та стілець бібліотекарки. Замість неї на час Лисенкових лекцій сиділа, плетучи панчоху або шаль, премила, наскрізь білоголова, вся цілком старовинна постать — Олександра Максимівна, не то — Новицька, не то — Савицька. Мала вона тільки той обовязок, щоб, як каталізатор, бути присутньою на лєкціях Миколи Віталієвича, й нічого більше. Чому, коли у нікого іншого з професорів на бувало такого „присяжного" свідка? Найпевніше, що була це форма своєрідної „цензури" чи догляду „за сепаратизмом", або принаймні за його „тенденціями". Якщо це справді було так, то треба зазначити, що „цензор" дуже мало

надавався до своєї функції, бо до Олександри Максимівної Микола Віталієвич здебільша звертався по-українському й дуже з нею приятелював...

Ноель швидко повернулася з нотами, але, як звичайно прийшла на лекцію непідготовлена. Професор помітив це з першого акорду. Напевне вже раніш був чимсь роздратований, бо зненацька розгнівався на свою лініву ученицю.

— Та, що ж ви власне робите? Хіба ж ви не мусите вправлятися щодня? Ну, що? Він діткнувся до теки, повної всяких нот. Таж мабуть тека була не завязана, бо вона розтулилася і з неї пташками полетіли по бібліотеці білі аркуші. Микола Віталієвич підхопив деякі з них. В його очах зявилось здивовання, що враз перейшло в лагідний, приязний настрій.

— То ви це співаєте? — запитав він, несподівано звернувшись до Ноель по-українському, тримаючи в руці власну композицію „На що мені карі очі?“ За нею вийняв із купи нот, переважно еспанських, знов своє „Ой одна я, одна“. Переглядаючи далі, знову натрапив на українські тексти.

— Так ось чим, панночко, бавитесь, замість студіювати вправи, — уже жартував маестро. — А я бачу: ледача чужинка, дарма, що чорнобрива. І ви читаєте по-нашому?

Ноель, усміхаючись, хитнула головою.

— Ну, заграйте ще раз.

Тепер схвильована несподіваною пригодою та милою ласкавістю професора, Ноель ще дужче почала збиватись у такті, хоч загалом легко й швидко „читала ноти з аркуша“, що й бувало головною причиною її непідготови до лекцій. Микола Віталієвич, помагаючи тримати такт, підспівував без слів мельодію пєски. За якусь хвильку він відкинувся на спинку стільця й заспівав словами:

— „Зоря з місяцем над долиною зустрічалася“...

Ноель обернулася і побачила, що її професор заплющив очі й, пишучи пальцем у повітрі невидні ноти, співав. В першій хвилині не догадалась, що маестро виборсався з марудної шкільної праці й полинув

> ... „на Пегасі невговканім аж там,
> Де мрія сяйвом семибарвним світить,
> Де з землею небо єдиниться
> І де не знаєш, що є, а що — сниться“...

Але ж потім поглянула на Олександру Максимівну й зрозуміла...

А тим часом Микола Віталієвич легенько відсунув ученицю від рояля, взяв акорд і заграв нову, прекрасно-траґічну мельодію з обірваними акордами.

> ... „До білої зорі дожидалася... Не діждалася“...

Півгодина скінчилася. З-за дверей виглядала вже чергова учениця, що мала грати далі Миколі Віталієвичеві. Таж

він зупинив свою гру, попрощався з Олександрою Максимівною, потис руку Лячерди й, перепросивши ученицю, що чекала черги, пішов до виходу, похитуючи головою.

Так Ноель була присутня при народженні прегарного романсу. Бачила те, що потім згодом розповідав їй другий славний український музика, Олександер Кошиць, про свою творчість:

— „Ось не було пісні, і стала пісня!“...

З того часу Микола Віталієвич ставився до Ноель, як до знайомої. Розпитував про родину, про її походження, про те, де і як навчилася мови української, а одного дня приніс їй написані власною рукою ноти — „Зоря з місяцем“. Вгорі був напис: — „Моїй учениці“.

Ноель зберігала Лисенків автограф серед своїх улюблених зшитків аж до війни, на яку не взяла з собою й найдорожчих речей... Що любі речі?...

Нема вже давно й любих, любих людей... Залишаються тільки самі згадки. І ця..., що її так хочеться кинути пелюсточками запашніми з далекого далека, мов скромну жертву на могилу Вчителеву. Хай полетять вони на Байкову Гору в Києві, як летіли з рук давних еллінів дорогим їхнім тіням в Елізіюм, як плили з рук давніх наших прадідів до далеких „рахманів“ на могутні гіндуські води...

*

Чомусь схвильована фактом, що бачила процес народження мистецького твору, Ноель майже не чула дальшої лекції з природознавства, або, як говорили з-московська — „єстественної історії“. Її дуже любила вона, так само, як професора Копецького, що його безнастанно висміювали інститутки.

Був це правдивий „монстр“ і унікум. Жив десь не в Києві, а на Ірпені, де над болотяною річечкою мав власну вільку й невелике господарство коло неї. Вкупі з дружиною вони жагуче любили звірята й тримали їх більш для своєї розваги, ніж для якоїсь іншої мети. Говорилось, що професорова ще цікавиться й окультними науками, але якими саме — інститутки собі не уявляли. Катря, довідавшись про те, відразу зложила вірш, що починався:

„Він — аматор „єстества“,
А жона його не проста:
Коли він над мікроскопом
Вертить у мізку червей,
То вона над гороскопом
Пише долю для курей“.

Чи пані Копецька цікавилася гороскопами, цього не знав ніхто, але про її „куряче господарство“ ходили легенди, особливо про „чепці“ на гребенях курей і півнів, що хоронили ті курячі оздоби перед відморожуванням у часі холодної зими. Взагалі була вона мабуть дбайлива господиня, коли профе-

сор у мотузяній сітці, що її тягав за собою, мов рибалка, цілісенький день, — мав склад таких речей, які бували хіба що в чародійних скриньках.

Пляшка з білою кавою, скляночка, загорнена в рушник... холодні котлєти, кислий огірок, печене яблуко, пиріжки й булочки — нашаровувались із дірчатою бляшанкою, повною жаб, з коробочкою скойок чи ірицъ. Живий півзомлілий рак часами апатично вигребувався з тих „чудес" на світ божий, накриваючи собою слоїк, наповнений водою, де квапливо поринали великі жуки-плавунці, і все інше, що було колись у Ноєвім ковчезі.

— Найбільші драми, mesdames, відбуваються в природі здебільша там, де їх найменше сподіваєтесь, — починав професор свою лєкцію. — Вам, річ видима, добре знайома протоплязма...

І дарма, що властиво Копецький — правдивий аматор свого „предмету", викладав майстерно й умів зацікавити інститутон; названий „Протоплязмою", проте був предметом вічного глузування й дотепів. Вже самий факт, що він єдиний на цілий інститут нюхав табаку й робив це навіть на лєкціях, — викликав нестримний сміх і забаву. Але професор того всього не помічав. Здавалось, що він, котрий так майстерно й захоплююче говорив про неправду, насильство й зло в світі тварин та рослин, взагалі не був здібний помічати злого між людьми. Та ще було питання, чи помічав він самих людей?!...

І тепер, закинувши голову, він надхнено продовжував:

— В цім дрібнім, невиднім неозброєному окові світі відбувається жахлива боротьба, відбуваються неуявні прояви насильства, з якими вам ніколи не доведеться здибатись у житті... Мільйони істот жагуче чіпляються за життя, нещадно переслідують одно одного за шматочок їжі чи життєвої зручности, нищать, калічать, по-о-жир-а-ють! (він роззявляв, як міг, широко рота, щоб наявно показати жахливий процес „пожирання")... Під позірним спокоєм, що існує тільки про око, — в цій прекрасній, часом аж чарівній природі, скрізь і всюди — страждання, неспокій, турботи й боротьба на смерть! Ось перед вами прегарний, блакитний став... А загляньте в нього...

Інститутки слухали, притаївши духа... Але по лєкції Катря вже вияснювала, що слова Копецького були тільки алєгорією. В дійсності ж той „прекрасний на погляд" став, де всякі жаби та ірицї „пожирають", або принаймні калічать одна одну, а всіх їх наміряються знищити сині пажори-акули, — це ніщо інше, як інститут „благородних дєвіц" з його клясовими дамами та іншим начальством...

*

Минали тижні Великого Посту, наростали поважніші акорди Великої Драми, такої памятної людству взагалі, та й не байдужої навіть і тій його частині, що не хотіла про це згадувати. Наближалася Страстна Седмиця.

Приходила вона вже на тлі весни, що наближалася й викликала у юних дівчаток вибухи безпідставних, тваринних радощів. Той контраст неначе все дужчав, немов природа сама не допускала людство до повної безнадійности, обіцюючи по смутку велику радість, що вже була ось тут за дверима.

Ноель часто сиділа біля вікна з книжкою, якої не читала. Думки — невловні, неокреслені й нестримні буяли десь далеко. Народжувались і зникали, мов весняні хмарки, мали ріжні обриси й барви та глухо в душі змагались, хоч і не творили дисгармонії. Бо ж ще такі живі були в памяті навчання милих черниць, містичні переживання в тім часі, коли увесь Великий тиждень не було чути голосної мови, а вже й нічого казати про спів, чи сміх. Дитячі душі завмирали на порозі Вічної Таємности і вічної перемоги Невмирущого. Згадувала Ноель трагічно-суцільні урочисті церковні співи, процесії Semano Santo (Святого Тижня) й повні гарячого пориву „Saete" (співи-експромпти на побожну тему), що в них переплiталося Божеське з людським, як вогненні ґранатові квiти з темною зеленню сумних кипарисів. І тоді як душа припадала навколішки ниць перед безкрайною великістю Божої любови, — серце тремтіло поганською радістю життя й наливалося нею вщерть, як повна вина важка амфора, що її ледве можна втримати в руках. Годі донести її, хоч як ступай обережно, щоб не розхлюпати. Стати? Ні, — треба йти вперед і треба донести своє вино в побожній прощі до закритої покривалом, як Саїська богиня, — таємничої мети життя.

Згадка про богиню зворушила хвилясто-тиху поверхню дрімаючих, але таких близьких споминів. Там, на соняшному Півдні, де все просякала поганська радість життя, там і стародавні боги були так близько від смертних, що навіть поміж стінами манастиря почували вони себе „своїми", чи принаймні — „не чужими". Ніби й самі вони вклонились Воскреслому й увійшли в нове життя.

Черниці раз на тиждень викладали своїм вихованкам те, що в простодушній манастирській термінольоґії мало назву: „L' histoire Sainte des Anciens" („Святе Письмо Стародавніх").

І фактично була це передмова чи вступ до Старого Завіту. Був це стихійний відгук, голос римських попередників, що клanялись латинським богам, додаючи до них культи грецькі та сирійські, занесені сюди римськими леґіями.

Жан де Вінь Руж

ДОКОРИ СУМЛІННЯ НА БОЙОВИЩІ *

Plessis les Bois, 5. вересня 1914.

Після малої паніки, що попередила наші бої дня 5. вересня, один мій товариш — назвім його сотником Павлом — пережив

* Це оповідання вибираємо з французької книжки воєнних оповідань і міркувань „Душі старшин", яку написав офіцер з часів світової війни. *Ред.*

справжній пароксизм каяття. Може знаєте те дивне моральне терпіння, що дошкулює перечуленим душам, коли переслідує їх докір сумління за зроблений гріх — звичайно фікційний.

Сотня Павла втікала, як і інші, і — так само, як інші — годину пізніш сформувалася в полі, в безпечнім від стрілен місці. Тоді виринуло в голові сотника питання: як получитися з полком? Недавно втікаючи, бачив інші сотні, що втікали через поля. Де вони уставились?

Відзивались гармати зо східнього боку Монтіону.

— Ідім у напрямі гармат — сказав сотник. Спрямував свою сотню до яру. Зненацька з-за купини дерев виступив якийсь полковник артилєрії.

— Що робите тут, пане сотнику? — запитав.

— Шукаю свого полку.

— Не маєте окремого завдання?

— Ні, полковнику.

— Отже я вас „реквірую“, щоб ви охороняли артилєрію дивізії.

Звичайніський випадок в часі бою. Для Павла був він дуже побажаний.

„Охорона артилєрії“, це значить, що треба триматися близько гармат, щоб їх боронити перед нападом ворожої кінноти чи піхоти, зайняти позиції оподалік триста чи чотириста метрів на крилах батерії, а що артилєрія знаходиться два чи три кільометри від ворожої піхоти, вистарчить стояти нерухомо і приглядатися для розваги величавій роботі артилєристів.

А це справді надзвичайне видовище. Варто бачити, як завзято батерії обох сторін хочуть себе знищити.

Охорона уміщена щоправда трохи на боці від бойовища, одначе також час від часу залітають туди ворожі стрільна, але тільки випадково; метою вона не є. Безсумніву, може статися й таке часом, що охорона батерії ціла потерпить, але це рідкий випадок.

— Добре складається — пробурмотів сам до себе мій приятель, — мої люди дуже втомлені і я також. Заощадимо собі сил. Мав охоту затирати руки з задоволення. Розташував свій відділ по обох боках батерії. Група артилєрії була в поготівлю, себто вона мовчала, чекаючи відповідної хвилі.

Минуло кілька годин. Люди з сотні лежали на полі з буряками. Здалеку гуркотіли гармати... Чи знаєте те почуття? Воно нестерпно прикре для нервових людей. Не дає поняття про нього ніякий гук, ні жадний тріскіт, ані грім, що його чути в природі. Це враження, що кожного своєрідно стрясає. Щодо мене, то гук гармат пригадує мені одну страшну хвилину з мого дитинства: день, коли побачив я малу дівчинку під колесами потягу. Гуркіт льокомотиви по рейках і розшарпане тіло створили у моїй памяті один нерозривний образ. Ту візію розшматованого людського тіла поставив перед очі моєї душі гук гармат, коли я його почув вперше.

В тій хвилині мого приятеля огорнув дивний духовий настрій. Думав: „але ж там на лінії наш полк, та канонада товче моїх товаришів, кулі їх січуть — а мене там нема...“

А проте не міг собі нічого закинути. Безперечно в його сотні счинився переполох, вона відірвалася від полку, одначе чи ж він не зробив, що міг, щоб вернутись? Закликали його артилєристи — що ж мав порадити? Приписи виразно кажуть: „тоді кожний відділ піхоти мусить піддатися наказові обставин“.

А все ж таки голос сумління глухо відзивався: „поміркуй, чи ж не радів ти перед хвилиною на згадку, що ціліську днину трохи відпочинеш? Чи те почування було гідне вояка?“

Той внутрішній діяльоґ так дразнив його, що він пішов по-панібратськи поговорити з вояками.

— Що ж сьогодні робитимемо, пане сотнику, — запитав один із них.

— Будемо охороною артилєрії, маємо триматися все тих батерій.

— Так? А мені здавалося, що на нас черга станути в перших рядах“.

— Що ж робити? — відповів румяніючись сотник, — дістали ми наказ, треба виконати!

Згодом, коли ожидання протягалося, чув, як один із гірших рядовиків виговорював:

— Мені подобається бути охороною артилєрії — витягався ліниво, виявляючи низьку втіху самолюба, що йому мило бути безпечним, коли інші наражаються.

Сотника шпигнуло це в саме серце: чи ж підозрівають, що й він має такі самі почування?

Один вояк запротестував проти слів товариша.

— Щодо мене, то не люблю вилежуватися червом до гори, коли інші працюють.

Проходили військові частини. Це були допомічні війська, що чвірками в четовій лінії ішли в напрямі стрілів. Вояки були бліді, немов загіпнотизовані тим страшним невідомим, до якого провадив їх похід. Серед того кидали короткий і здивований погляд на частину, що стояла безчинно оподалік артилєрії.

— А це що? Що тут робите? — запитав мого друга один старшина.

— Охорона артилєрії.

— Ах! Добре вам.

Чи йому здавалося, чи справді в тих банальних словах дрижала нотка іронії?

Тож, коли невпинно один за одним спішили відділи, випереджуючи питання товаришів, говорив наперед:

— Я охорона артилєрії. Забрано нас насильно. Цілий день не можу рушитись. Це мені остогидло.

Одночасно закидав сам собі лукавство.

Чи ж справді не відчув своєрідне задовілля, коли дістав наказ?

Огортало його ступнево щораз більше роздражнення... Чи направду в глибині його душі відзиваються інстинкти боягуза?

Стрепенувся. „Що ж знову! Що ж знову! Дурак я, що набив собі голову чимнебудь. Правда, що не відзначаюся першорядною відвагою, але нераз доказав я, що в огні тримаюся не гірше за інших. Причулось мені, що в словах товаришів чую глузливий тон".

А проте ніяке міркування не змогло вирвати йому з душі неспокій, неначе почуття власної вини. Голос обвинувачування промовляв невпинно: „В цій саме хвилині поручних Х може вже ранений, сотник, що з ним вранці їв ти снідання, згинув... скільки ж із тих вояків, що носять на шапках те саме число, що й я, конає на бойовищі!?"

Це тривало без кінця. Артилєрія була все в поготівлю, в тім заглибленню терену, що є на захід від Plessis-les-Bois.

Незабаром счинився рух. Коні, вози, упряж винурилися з криївки. Дістали наказ.

— Маємо перенестися три кільометри вперед, на схід. Ви будете далі нашою підмогою. Ах! Може нарешті буде можна обертатися в небезпеці!

Справді нове становище було вогневою позицією. Гармати плювали скажено... Здалеку, на хребті, праворуч від Монтіону було видно дим стрілен, що розривалися.

„Коли б тільки стріляли цільно!" — зідхав мій друг і на якийсь час охопило його гаряче прагнення, щоб артилєрія добре списалася. Чи ж її робота не буле подекуди і його спільною?

Тепер сотня розвинулась 400 метрів за муром на крилах батерії. Лінія вогню була тільки два кільометри перед ними. Сотник неспокійно стежив хід стрілянини...

Посуваємося... ворог відступає... ні це ми відступаємо... ах! Щоб їх так можна прогнати!

Несподівано зявляється якийсь задиханий поручник, облятий потом, червоний, розбурханий. Належав до полку сусідньої бригади. Вглядівши число на ковнірах вояків, кличе:

— Ах! Це ви, полк... Х, поспішайте! Ми розбиті... Вже чотири години стримуємо величезні сили. Якщо нам не поможуть... не зможемо... Полковник послав мене по підмогу за всяку ціну.

— Досконало! Лечу! — відказав мій друг і вислав до коменданта артилєрії папір: „Полк... в критичній ситуації домагається негайної підмоги. Прошу мене звільнити, щоб я міг поспішити на відсіч".

Відповідь прийшла сейчас:

„Ви призначені, щоб помагати артилєрії. Підтримую свою постанову й наказую Вам залишитись. Підписаний: Комендант Х."

Той категоричний наказ повинен був заспокоїти мого друга, а проте розворушив він новий приступ скрупулів. Тепер вояки вже не спали, почули прохання поручника й зірвалися на ноги, дрижали із зворушення.

— Помашеруємо! — говорили.

Стрілянина лунала щораз ближче... невпинно розтинала повітря... потрясала серце, побуджувала уяву.

В душах могутніла таємнича потуга, підсилюючи нагло гін до небезпеки. Для бездільних нестерпна ставала думка: „брати бються, ідім на стріли!“ Ах! Хто не зазнав того почування, не знає, що це людська солідарність. Сильніший, — як нахил лучитися в праці, забаві, бенкеті, — нагальний, непереможний гін на бойовищі ставати враз із іншими до бою! Психольоґ вияснить напевне, що інстинкт той зродився в умовинах первісного життя. Колись, як боролись орди, найкраще зорганізовані, найсильніш обєднані тріюмфували над розпорошеними одиницями, що не були обдарені інстинктом скуплятися до боротьби. Тож ці останні гинули, нищені брутально, а збереглись тільки одиниці здібні відчувати в обличчю ворога свою збірну єдність. Ми їх потомки... Так можна б узасаднити розумово неспокій, що нам розсаджує серце, коли товариші зброї борються без нас... Одначе хто знає? Може поза тим усім є ще і щось інше в тому явищі... а приходять мені на думку містичні погляди Йосипа де Местра про війну...

Попередній неспокій нараз нечувано змогутнів у душі мого приятеля. І люди, і речі почали говорити до нього словами обвинувачення. Здавалося йому, що на обличчях вояків читає обурення проти старшини, що засуджує їх на бездільність. Ось волічаться ослабленим кроком ранені з бойової лінії, з жовтими й блідими обличчями. Домагаються санітарів і серед того із здивованням глядять на ту нерухому сотню. Їх простий, німий погляд пригнічує й засоромлює більш, як град докорів.

Навіть природа говорить і виновник бачить зазив до каяття у кожнім мертвім предметі... Який траґічний цей краєвид! Там перед нами стоги збіжжя, за якими ховаються ранені... простори піль, що їх січуть кулі. Видно на них діри, ніби похвальні рани французької землі. Далеко горять села... а зловіщий тріскіт стрілів видається інколи якби тріщанням великої будівлі, що валиться й пригнітає згромаджений натовп. Ціла природа терпить... тільки одна сотня втішається спокоєм, саме та, що є охороною артилєрії. Та думка сверлить мозок, як уперта мара. Серце сотника заливає гірка грижа.

Ах! Не закидайте йому пересади й екзальтації. Знаєте добре, які софізмати родяться завжди в голові довкруги такої докучливої думки. І так приятель мій міркує: „Я повинен був упередити полковника артилєрії, що на мій полк прийшла черга зайняти першу бойову лінію. Може була б вдалася заміна з якоюсь іншою допомічною сотнею... моя вина. Коли приятелі оповідатимуть переживання сьогоднішнього дня, що я їм оповім? Вже бачу їх глумливі погляди!“ Уявім собі, що такий монольоґ тягнеться цілими годинами в атмосфері, що душить лютою жадобою убивання, а збагнемо, чому нарешті сотник кличе:

— Ах! Коли б так принаймні ґранати зачали валити!

А гранати не падали. Три зручно замасковані батерії не вистежив ворог.

Прийшла ніч! Комендант артилєрії сказав:

— Залишимось на становищі. Будете оберігати нас іще до завтрашнього світанку, а тоді, гадаю, дістану іншу охорону і вас звільню.

Ах! Яке ж гаряче було те нічне чування. Ніхто не зажмурив ока.

Піхотинці, призвичаєні виконувати ногами свою воєнну роботу, уважали, що нічого не робили, бо не рушалися з місця, не усвідомляли собі виконаних прислуг... були подекуди засоромлені, якби використали якийсь несправедливий привілей. Хотівши заслужити прощення, берегли гармат із безприкладною запопадливістю. Артилєристи спали. Піхота може й раділа б, якщо б ворог розпочав нічний наступ.

Але години пробігали спокійно, а до схід-сонця знову далеко почався бій.

Не зявився ніякий відділ для охорони артилєрії, то ж комендант заявив: „Залишитесь".

— Добре, залишусь, — відповів мій приятель із пересердям.

По годині наступила зміна позиції. Ворожа артилєрія вистежила становище нашої батерії. Подекуди засипували терен стрільна. Коли сотня за своєю батерією воліклась через поля, оминаючи загрожені місця, побачили всі нараз, що кінь мого приятеля зірвався навскоки і пігнав туди, де падали найгуще стрільна. Була хвилина страшної тривоги... видно кінь поніс і в шалі гнав із своїм їздцем просто на смерть... Ґранати ричали понуро. Колюмни чорного диму підносилися з землі, а кінь та їздець зникали інколи зовсім за тими чорними стовпами і леда хвиля могла та несамовита їзда закінчитись летом у повітря. На щастя в одній хвилині божевільний кінь вирвався зо смуги обстрілу. Сотник був цілий. Вертаючись до сотні, сказав тільки ті знаменні слова:

„Ох, це мені добре зробило!"

Вояки не зрозуміли його, а один із них пробурмотів впівголос до сусіда:

„Видко, що хвилювання помішало йому змисли".

Д. М-вич.

ЛИСТОПАДОВІ ПОМИЛКИ 1918 Р.

Кожні листопадові роковини віддалюють нас все більше від того моменту, що започаткував нову сторінку в історії української державности. З кожним роком зростає перспектива часу, що ділить нас від 1. листопаду 1918. Сьогодні вона вже настільки велика, що на листопадові події можемо глядіти очима історика, можемо намагатися обєктивно, sine ira et studio дослі-

джувати ті часи і — що найважніше — завдяки тій перспективі виробити синтетичний суцільний образ тих подій, а враз із тим при відповіднім громадянськім наставленні — можемо черпати обома руками досвід із незглибного історичного джерела.

Сьогодні кожний з нас, що хоче докладніше зазнайомитися з тими часами, щоб як слід пізнати передовсім наші недомагання з-перед вісімнадцяти років і джерела нашої тодішньої сили, має значно влекшену працю. Бо коли донедавна доводилося слушно нарікати, що ще не маємо синтетичної історії наших визвольних змагань, яка була б твердою основою для докладнішого пізнання тих часів, то тепер така історія вже є. Маємо на думці великий історичний твір Василя Кучабського „Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918—1923“, виданий тому два роки в Берліні. Ця книжка відповідає цілком усім вимогам модерної історичної науки, її автор визначається в найвищій мірі всіма квалітетами доброго історика. Тому вважаємо, що це велика необхідність видати ту книжку по-українськи, щоб вона стала приступна для ширшого загалу. (Про цей твір була обширна рецензія на сторінках нашого журналу в 1934. р. ч. 8—9.). Тут реферуємо кілька важніших місць, звязаних із описом листопадового чину.

...Коли українці своїм актом першого листопаду випередили поляків, ці останні, не застановляючись багато, вхопили за зброю. Так реагував польський національний темперамент. Натомість темперамент українців був дещо інший: його загальною рисою була пасивність. Розмах національних почувань гамувала своєрідна національна ідеольогія, що виросла на підставах старих демократичних уявлень про справедливість і братерство між народами. Тому й становище українців до Польщі було назагал пасивне. Поляки могли собі на своїй території збудувати державу навіть дуже могутню — тим не турбувались українці зовсім, це було для них навіть побажане, бо відповідало їх абстрактним принципам про самовизначення народів. Що бувають ситуації, коли успіхи одного народу означають неминуче загрозу другого народу, цього українці не могли поняти. А тодішня неминуча конечність польсько-української розправи видавалась їм тільки вислідом польської заїлости (Bösartigkeit). Їм бракувало передумов для всякого героїчного способу ведення війни, а саме живого відчуття того, що доля народів рішається на десятки, а то й сотки літ у великих моментах найвищого напруження сил. А таким моментом була збройна українсько-польська розправа і змагання за Львів.

Інакше було в поляків. Вони почували себе панівною нацією. Реставрація польської держави це було для них передовсім панування і могутність. У них без порівняння більше, як в українців, діяла сильна воля вдержатись навіть проти цілого світу, і навіть всупереч цілому світові поконати українців. Ця воля спонукувала їх до найбільшого напняття всіх сил. Польські повстанці у Львові ясно усвідомляли собі, що тепер, або ніколи,

може стати нововповстююча Польща великою і могутньою, коли польський нарід спроможеться якраз тепер на великі діла. Вони були свідомі того, що розпочали боротьбу на життя і смерть, боротьбу, що не може скінчитись ніяким компромісом, а тільки цілковитим знищенням одного з противників. Оця свідомість вимагала від них якнайбільших зусиль, вона теж уможливлювала їм здобутись на такі зусилля. Українці ж взагалі й не думали про те, що польський виступ у Львові, якщо його зараз не зліквідується, буде початком тяжкої війни Західньої України з цілою Польщею; не призадумались над тим, що три і пів мільйона (бо не вся східньогалицька територія знайшлась під українською владою) галицьких українців могтимуть встоятись перед вісімнадцять мільйоновим народом тільки тоді, якщо здобудуться на справжні геройчні подвиги. Вони щоправда сумлінно сповняли свої обовязки, але їм недоставало того воєнного розмаху, що далеко виходить поза обсяг обовязку і робить якийсь чин геройчним. Різниця в бравурі обох воюючих противників віддзеркалювалась у військовім проводі: по боці поляків рішучий, безоглядний, напрасний капітан Мончинський, що завжди зумів пірвати свої відділи до наступу; по боці українців кілька комендантів один по однім, з яких кожний міг був кермувати пасивною позиційною обороною, але ж тоді положення українців вимагало скорого й насильного наступу, і щераз наступу.

Глибоко всім войовницьким народам закорінений погляд, що про долю народу рішає його власна воля і власний чин як вплив тієї волі, — був далекий і чужий для „Української Національної Ради“, тогочасної еманації українського народу в Галичині. До того ще серед провідних кругів не було тоді ніодної визначнішої особистости, що була б здібна в тім тяжкім положенні взяти керму в свої руки. Українські політики, звиклі до атмосфери леґалізму й певности, серед якої вели вони свої спори з поляками за Австрії, не вміли дивитись як слід на значіння збройної боротьби. І коли польський контраґент уже не був партнером у переговорах перед віденським суперабітром, а став чинником, що самостійно веде війну, то вони не зуміли відповідно поступати у цілком нових для них обставинах. Всі їх політичні кроки були просто протилежні до войовницького світогляду і до решти розкладали воєнну спромогу галицьких українців.

Стратеґічне положення польської залоги у Львові було дуже некорисне. Вона була привязана до міста і через те засуджена на пасивність: постановила за всяку ціну якнайдовше видержати, аж прийде підмога з корінної Польщі. Така ситуація приневолювала українську сторону до ось такого стратеґічного пляну: українські збройні сили треба було поділити на три ґрупи; одна найсильніша, найрухливіша, кермована особливо крепкою й енерґійною рукою, повинна була якнаскоріше відібрати Перемишль, перетяти получення Львова з Зах. Галичиною та твердою ногою стати на кордоні Сяну. Завданням другої ґрупи

було б в офензивних операціях здобути Раву Руську, Ярослав і вдертися на Холмщину. А під Львовом залишити покищо досить сильний „обсерваційний корпус“; він мав би безнастанно непокоїти львівську залогу і привязати її до міста постійною загрозою, що може кожної хвилі вдертися до столиці, та таким чином унеможливити їй якийнебудь більший почин. Одночасно з тією агресивно веденою війною треба було негайно приступити до сформовання в запіллю регулярної резервової армії, щоб з її допомогою найпізніш у січні 1919. зайняти Львів, якщо він доти не скапітулював би, і з усією збройною силою станути над Сяном та в Холмщині, щоб стримати головний наступ польських сил у напрямі Львова. Якщо це було б удалося, тоді скласти у безпосередніх переговорах із поляками точки замирення, що признавали б українцям Львів і цілий край. В протилежному випадку прямувати до якогось приємливого замирення з противником теж у безпосередніх переговорах із ним.

Але ж нема ніякої чистої стратегії. Спосіб ведення війни залежить від того, як влада якогось народу хоче дійти з противником до замирення. А західньо-український політичний провід прямував не до безпосереднього миру з поляками, а тільки до того, щоб Антанта признала право Західньої України до власної національної держави. Отже йому йшло передовсім про те, щоб українське військо захопило якнайбільше східньогалицького терену як доказ, що український народ бажає самоозначення. А така політика вже заздалегідь вимагала сконцентрувати всю збройну силу на Львів, (який зі стратегічного погляду мав покищо другорядне значіння), щоб здобуттям того міста викликати в кругах Антанти добре вражіння для української справи. Так не осягалось нічого, а навпаки: відобрання Львова відсувалось у майбутнє. Бо успішна кампанія на крилах, під Перемишлем та коло Рави Руської і Ярослава, могла скоріше дати змогу зайняти столицю, як зосередження військової сили довкруги Львова, що його поляки сильно укріпили. Таким чином західньоукраїнське командування прийшло до помилкового переконання, що ціллю війни є зайняти Львів, а не перемогти поляків. Отаке звуження стратегічних перспектив уже згори відібрало українській стратегії всяку свободу рухів. Привязавшись до тривких польських позицій у Львові, українське командування засуджувало себе на стратегічну дефензиву, бо на обох крилах, де в дійсності вже в першій стадії вирішилась війна, було приневолене тільки боронитися. Галицькі українці вже від самого початку зрезигнували з активно веденої війни, з війни рухомої і залишили противникові всі користі з широко закроєної рухомої війни, і всі свої воєнні сили, які кілька місяців були більші від сил поляків, роздробили по цілім фронті. Це була нещаслива помилка українців у самім заложенню війни.

Через хибну концепцію війни українського командування, а саме передовсім здобути терен, повстала тенденція відсунути противника, замість шукати, знайти, вдертися в його ряди і пе-

ремогти, не було тієї волі, що в рукопашнім бою бачить кінцеву мету воєнної акції. Тому в відділах розвинулося пересадне побоювання перед польським проривом або окруженням, чого так дуже вистерігалась австрійська армія у світовій війні. Через те змисл воєнного діяння був більше спрямований на те, щоб хоронити власні становища перед втратами, ніж щоб загрожувати противникові.

Таке військо як Українська Галицька Армія було дуже добрим матеріялом. Але виховати його і перетворити в одностайну цілість, в боєздатну регулярну армію могло тільки одне: великі перемоги в супроводі рішуче й енерґійно веденої війни зачіпної, заложеної згідно з великими стратеґічними концепціями, під проводом визначних вищих штабів. В такий спосіб перемінили наддніпрянці свої, спершу малоздатні, військові відділи у справжню боєздатну армію. Та галицькі українці зовсім не мали тих концепцій, а вищих полководців, що були б у спромозі перепоїти своїм духом механічно склеєну армію і перетворити її в правильний військовий організм, в початках майже не було, а пізніш було дуже мало.

Рішальна для долі галицької України була відсутність у нас справжньої провідної верстви. Було так не тільки в українців. Та недостача виявилась у всіх народів, що себе по світовій війні „самоозначували". Демократичне епігонство, яке з героїчними початками демократії не мало зовсім нічого спільного, захопило в Австрії ще перед війною вплив, а по розвалі австро-угорської монархії дірвалось влади при помочі побідної Антанти. Провідна ґрупа народу, що вийшла з такого середовища, могла цілком добре, як це зрештою й показує діяльність Української Національної Ради, спромогтися за панівною схемою суспільного й політичного устрою заснувати власну державу в рамах системи для малих народів Антанти. Але тій провідній ґрупі — як і всюди в кругах тієї середньої верстви, що діяла і думала за категоріями напівреволюційними і напівмаломіщанськими — недоставало тієї сили й величі духа, без якої неможливий справжній творчий чин. Тим більш, коли йшло про таке діло як заснування тільки власними силами української держави в дуже непригожих і тяжких обставинах. Всюди на провідних становищах новоповсталих держав заводило на цілій лінії оте демократичне епіґонство, коли наставала більша небезпека, чи то коли треба було спромогтись на велике рішення або діло, чи то коли доводилось за всяку ціну переперти якусь справу. Ота обставина, що за десятки літ перед світовою війною не витворилася в Галичині ніяка вища справжня провідна верства, мала злощасні наслідки. Така верства могла була дати тих вищих полководців, що так дуже були потрібні УГАрмії. Місце тієї провідної верстви заняли елєменти часто малодушні, пацифістичні. Військова ділянка була для багатьох із них зовсім чужа, а то й інколи неприємлива. З такого середовища і з такої атмосфери не

міг вийти ані великий державний муж, ані визначний полководець.

Ми зреферували кілька місць із незвичайно цінної книжки Василя Кучабського; вони мають свою актуальність у звязку з листопадовими спогадами, бо в яскравий спосіб зображують листопадові помилки з-перед вісімнадцяти років. Книжка написана в дусі активного українського патріотизму, змальовує, видима річ, також і безліч прикладів великої посвяти українського народу для здійснення своїх державних аспірацій та проявів по. зитивного зусилля організувати наше життя власними силами- Ми вибрали тільки оті помилки й недостачі, щоб читач глибоко застановився над ними.

О. д-р Лев Глинка

РОДИНА Й ДЕРЖАВА В СВІТЛІ КАТОЛИЦЬКОЇ НАУКИ.

(Докінчення).

Батько пішов до тюрми, мати десь пропала, дитину віддали до якогось захисту. Іванов є тепер на волі і за посередництвом усіх часописів та урядів хоче відшукати свою донечку.

„Ось — пишуть „Ізвєстія“ — зразковий батько, навернений на шлях любови до дитини, гідний зробитися добрим членом суспільства“.

І для контрасту наведено прізвища різних директорів великих совітських підприємств, визначних членів партії, лікарів, письменників (часопис друкує їх із адресами!), що вспіли впродовж кількох років заключити 10—12 подруж (один був жонатий 21 разів!) наплодити багато дітей, покинути жінок, відмовляючи їм матеріяльної помочі. „Жили як звірята і як звірята трактують своїх дітей“.

Мабуть за цією пристрасною статтею в обороні покинених жінок і дітей прийдуть не надто лагідні впомповування „сімейних почувань“ в серця совітських полігамістів. Все ж таки найсоковитіше звучить найновітніший клич: „Товариші директори, письменники, комсомольці, беріть собі приклад із злодія Іванова!“.

Папа Пій XI. так зясовує в енцикліці „Rappresentanti“ завдання держави в напрямі виховання і навчання молоді:

„До держави головно належить із огляду на загальне добро спомагати в різний спосіб саме виховання та навчання молоді, сприяючи, розуміється, в першій черзі та спомагаючи ініціятиву і діяльність Церкви й родини, що про їх успіх найкраще свідчить історія й досвід, опісля доповняючи цю діяльність там, де вона не доходить, або не вистарчає, при помочі власних шкіл та установ, бо держава більш, як хто інший, вивінувана в засоби, якими розпоряджає для потреби всіх і є слушним, щоб вона вживала тих засобів у користь тих, від яких вони походять.

Крім цього держава може вимагати та постаратися, щоб

усі громадяни набули конечне пізнання їх громадянських і національних обовязків та певний ступінь культури інтелектуальної, моральної та фізичної, що його з огляду на сучасні умовини справді вимагало б загальне добро" [1].

Хоч Папа Пій XI. признає державі право спомагати та самостійно діяти в ділянці виховання молоді, то проте застерігається проти виховного та шкільного монополю держави, до якого змагав фашизм у Італії, а тепер змагає націонал-соціялізм у Німеччині (не згадую вже про зовсім звихнений виховний та шкільний монополь у Совітах). Він є недозволений та несправедливий, бо фізично чи морально приневолює родини посилати діти до державних (нпр. аконфесійних) шкіл проти зобовязання їх християнської совісти та нарушує природні права родини.

Католицька наука, як видно з наведених засад, вводить дуалізм влади; вона обом спільнотам, Церкві й державі, — згідно з критерієм слушного розмежування сфери діяльности церковної й державної влади — віддає справи подружжя та родини християн у межах вище определених, — бо в них у дивний спосіб сходиться релігійний і світський напрям.

Та треба замітити, що ані Церква, ані держава в своїй опіці та владі над подружжям і родиною, навіть кожна в приналежній собі сфері діяльности, не є необмежена. Подружжя та родина — це установи права Божого; тому й їх основні норми находяться в Божому праві позитивному чи природному. Кожна людська влада, церковна чи державна, обмежена цими основними нормами і може в своїй опіці над подружжям і родиною розвивати свою діяльність тільки в межах Божого права, якщо хоче поступати справедливо, якщо своїми законами не хоче витворювати безправства та підривати незмінних, міцних та здорових основ подружжя й родини, даних їм Творцем та спричинити в подружжю й родині, суспільності, народі й державі перевагу права смерти над правом життя, про які вже була вище згадка, та приготовити їм руїну. Основні норми Божого права щодо подружжя це: нпр. єдність та нерозривність подружжя, перепона природного споріднення в прямій лінії, а щодо родини пошана для батьків із боку дітей, провід чоловіка в родині. Норми Божого права є загальні; до людського законодавця належить їх докладніше определити та своїми приписами причинитися до того, щоб подружжя й родина були наладнані згідно з волею Творця якнайгідніше.

Католицька Церква від початку свого існування, — як свідчить про те історія, вислови Отців Церкви, постанови Соборів, вислови Папів, а навіть памятники цивільного давнього законодавства — виконувала опіку та владу над подружжям і родиною християн та нормувала подружі справи своїми законами, вважаючи своїм почесним і найважнішим обовязком зберігати в цій своїй діяльності якнайвірніше норми Божого позитивного

---

[1] A. A. S. XXI, стор. 738.

і природного права та засади Христової науки [1]. Маючи все перед очима норми Божого права та засади Христової науки, Католицька Церква в своїй законодатній чи судейській діяльності в подружих справах була все незалежна від настроїв та пристрастей часу й державної влади, була непохитна супроти володарів в обороні засад Христової науки та норм Божого права в подружих справах. Щоб не бути голословним, наведу кілька прикладів, в яких норми римського законодавства були незгідні з Божим правом та проти яких Церква гостро виступала аж до остаточної їх зміни: в римськім праві батько мав право життя й смерти над дітьми, міг забити свою дочку, що допустилась чужоложства; чоловік міг смертю покарати свою чужоложну жінку; римське право накладало суворі кари на чужоложні жінки, а натомість не назначувало кари на чужоложних чоловіків, немов би тільки жінка була зобовязана до подружої вірности. Церква в своїм законодавстві обмежує владу чоловіка над жінкою, а батьків над дітьми, називає чоловіка вбивником, хоч би довершив вбивства на основі поваги цивільного права. Проти приписів цивільного права проповідує засаду рівности подругів, а передовсім в квестії подружої вірности. [2]

Коли король Англії Генрик VIII. (1529. р.) просив Папу Климента VII., щоб розвязав його законне подружжя з Катериною Араґонською, Папа відкинув прохання, бо законне подружжя, згідне з нормами Божого права — нерозривне; також Папа Пій VII. відмовив проханню Наполеона І. в р. 1805., щоб уневажнити законне подружжя його брата Єроніма з американкою Петерс, що було заключене в церкві і подав за причину, що цього подружжя не може уневажнити не тому, що не має охоти, а тільки тому, що не має влади, бо норм Божого права про нерозривність законного подружжя Папа не міг змінити [3]. — Вірність Католицької Церкви засадам Христової науки та нормам Божого права була творча й вельми благодатна у розвою та наладнанню здорових, морально чистих та благородних відносин між подругами, в подружжю та родині з великою користю для суспільности, народу та держави, бо здоровя й благородність основної клітини, себто подружжя, промінювало на цілу суспільність, нарід і державу. Тому вже св. Августин (354—430) міг у своїм 153. посланню писати проти закиду, що Христова наука є ворожа державі, такі слова: „Тому нехай ті, що називають Христову науку ворожою для держави, дадуть вояків таких, якими їм поручила бути Христова наука; нехай дадуть таких начальників провінції, таких мужів, таких жінок, таких батьків, таких дітей, таких панів, таких слуг, таких королів, таких суддів, таких врешті урядників державного скарбу, якими їм наказує бути християнська наука, і тоді нехай важуться назвати її воро-

[1] Див. Лев XIII. „Arcanum divinae sapientiae" 10. II. 1880. § Attamen; Ks. Dr. J. Grabowski — op. cit. стор. 53—82, стор. 106—128, стор. 128—150.

[2] Див. Ks. Dr. J. Grabowski — op. cit. pag. 126, 127.

[3] Див. Ks. Dr. J. Grabowski — op. cit. стор. 148, 149.

жою для держави; що більш, нехай не вагаються признати її за велике спасіння для держави, якщо її послухають [1]. Тому й не диво, що влади Церкви над подружжям до часів реформації в XVI. ст. ніхто не оспорював.

Інакше представлялася опіка й влада держави над подружжям християн. Державна влада не тільки не все числилася з церковним правом у справах подружжя та родини, але нерідко нарушувала Боже право позитивне і природне. В тій опіці й владі держави над подружжям і родиною християн можна розрізнити три головні доби:

1) Доба переслідування християнства до медиолянського едикту 313. р.; тоді одиноким домінуючим правом у справах подружжя та родини було римське право, збудоване на поганських засадах, а Церква в подружих справах християн реципувала норми римського права, що не противилися Божому праву та засадам Христової науки; в тій добі в державному праві не одна норма цивільного права була суперечна з Божим правом, а тим більш із церковним правом, як нпр. — правні норми про розводи. Навіть „Lex Julia et Pappia Poppaea" з часів імператора Августа, що довгий час нормувала подружі справи, видана для направи подружого та родинного життя в римській імперії, не знесла розводів, а карала тільки однобічні розводи, переведені без слушних причин, або з вини одного з подругів [2]. Розводи були так поширені в добі поганського цісарства, що Тертуліян в 3. ст. по Христі в творі „Apologeticus" 6 (M. P. L. I, 354) характеризує їх так: „Repudium iam et votum est quasi matrimonii fructus", — або, іншими словами, вийти заміж значило стільки, що розвестися, бо розвід, це звичайний наслідок подружжя.

2) Доба від IV. ст. — XIV. ст. — це доба християнських цісарів та поширення християнства в Европі. Державне право в подружих справах того часу знаменує сильний вплив засад Христової науки, а слідом за тим і церковного права. В цій добі в державах із християнським населенням домінуючим стає церковне право в подружих справах і то нераз так далеко, що Церква нормує та розсуджує не тільки справи, що на основі слушного розподілу церковної і державної влади до її компетенції належать, себто справи подружого союзу та його конечних наслідків, але також маєткові справи подругів. Доказ на те — Устав Володимира Великого [3].

3) Третя доба зачинається підо впливом реформації в XVI. ст. та триває досі. Підо впливом лібералістичних течій та проповідуваної засади державної всемогутности (омніпотенції), що держава, як початок та джерело всякого права, має мати нічим необмежену владу, намагаються держави виелімінувати владу й права Церкви в подружих і родинних справах та підчинити подружжя й родину тільки державному праву. Щоправда, з огляду

[1] Див. A. A. S. XXI, 742.
[2] Див. Ks. Dr. Insadowski, op. cit. ст. 285.
[3] Див. Ks. Dr. Grabowski, op. cit. ст. 137.

на сильну й вікову традицію церковного права в подружих справах — держави користуються в своєму законодавстві в багатьох випадках матеріяльними нормами церковного подружого права, що формально обовязують як державні закони, але в державне подруже право вкрадаються постанови незгідні з природним та церковним правом, як нпр. — можливість розводів, та насилують совість католиків, як нпр. обовязкові цивільні подружжя.

Голяндія вже 1580. р. ввела цивільні шлюби для католиків, в її сліди пішла Австрія за часів Йосифа II. 1793. р., опісля Франція за Наполєона 1803. р. Під теперішню пору є значне число держав із обовязковим цивільним шлюбом та системою цивільного подружого права в самій Европі, а саме Голяндія, Еспанія, Люксембург, Німеччина, Португалія, Румунія, Совіти, Швайцарія, Угорщина, Франція [1].

В цей спосіб у XIX. ст. витворився фактично дуалізм влади, церковної і державної, в подружих справах, але не цей, що його диктує сама природа подружжя, як вище було сказано, що при ньому обі влади, церковна і державна, нормували та розсуджували тільки деякі приналежні собі матерії подружих справ, але інший дуалізм, що при ньому державна влада, не зважаючи на таїнственний характер подружжя христіян, присвоювала собі право нормувати та розсуджувати всі подружі справи христіян з великою шкодою для самої установи подружжя, суспільности, народу й держави, нарушуючи в цей спосіб сферу діяльности та права Церкви щодо подружжя христіян, як св. Тайни. Витворився стан і тепер існує в державах із обовязковою цивільною системою подружого права, що католики приневолені подвійно діяти, зберігати подвійне, нераз собі суперечне подруже право, церковне й цивільне. Церква не могла зрезиґнувати зо своєї компетенції, бо не може спроневіритися свому покликанню кермувати справами духової натури, а держава, спираючись на неслушній засаді державної омніпотенції, вважала за необхідне кермувати всіма справами на державній території, отже й подружими справами христіян. Держава не признає церковного права в суспільних відносинах, а слідом за тим і подружжя, згідного з церковними законами, а Церква не може признавати чисто цивільних подруж із огляду на таїнственний характер подруж христіян.

Не треба багато говорити про шкідливі наслідки цього конфлікту двох законодавств у подружих справах, як для подругів, так для самої установи подружжя, родини, а слідом за тим для суспільности, народу, держави й Церкви. Вистарчить згадати, що він з природною конечністю мусить викликати роздвоєння в сумлінню громадянина католика, так що він не буде зберігати ані одного, ані другого права, ані церковного, ані державного, або тільки під примусом із страху перед карою одне з них збереже. Видима річ, що такий стан не може виробити в громадян поша-

---

[1] Див. Ks. Dr. J. Grabowski, op. cit. ст. 152.

ну для права, таку конечну для розвою спільноти. — Такий стан підриває здорові основи подружжя, надані йому Творцем.

Цивільні подружжя — це із засади негація релігійного елємenту в подружжю, а зведені до звичайного цивільного контракту не мають вони тієї тривалости, що релігійні подружжя. Тому й держави з цивільними подружжями фактично впроваджують розводи. Коли італійський уряд в 1852. р., задумуючи видати закон про цивільні шлюби, звернувся до визначного професора берлінського університету, Савінього, протестанта, з проханням, щоб він висказав свій погляд у цій справі, Савіні відповів, що на його погляд цивільне подружжя, це деґенерація подружжя, бо поминає його релігійний елємент, а бере під увагу тільки правні чинники, через що веде зо своєї природи до розводу [1]. „А держава — пише о. Грабовський — що позволяє на розводи, щоб ніби не вязати свободи громадян, тим самим узаконює полігамію та нарушує публичну приличність. Право, що дозволяє на розводи під позором загального добра, фактично робить кривду суспільності, бо ж ставить інтерес одиниці понад загальне добро“ [2]. Щоб як слід здати собі справу зо шкідливих наслідків для суспільности й держави з цивільних подруж та нерозлучних від них розводів, вистарчить вказати на подружжя й родинне життя в Совітах, про які до нас доходять тільки скупі, але які нерадісні вісті, на подружжя й родинне життя та моральний стан населення у Франції. Кодекс Наполєона 1803. впровадив був подружі розводи та вже 1816. р. французьке законодавство розводи знесло. В 1884. р. впроваджено знову розводи ніби для рятування родинного життя у Франції від розпучливого положення, в якім воно через цивільні подружжя опинилося. Статистика вказує постійний зріст розводів у Франції перед війною, саме 1884. р. було 1657 розводів, в 1885. р. вже 4123, в кожному наступному році число розводів росте, а в 1913. р. доходить до цифри 16.335 [3]. Розводи мають це до себе, що, раз признані правом, ширяться немов зараза та щораз більше розкладають родинне й суспільне життя, а оконечний їх наслідок — це моральна руїна населення та депопуляція держави, бо в парі з розводами йдуть звичайно й інші боляки подружого та родинного життя, як часті бездітні подружжя та зігнання плоду.

До руїни подружжя, родини, а в дальших наслідках суспільности, народу й держави мусить вести — з льоґічною конечністю на основі права смерти, що про нього вже була згадка, — нарушення порядку, установленого Божим правом. Таким нарушенням щодо нашої проблєми — родина і держава — є всяке відхилення від слушного поділу компетенції Церкви й держави в подружих і родинних справах, а саме, що подружжя християн як св. Тайна підлягає компетенції Церкви, щодо подружого союза та його конечних наслідків, а чисто цивільні наслідки подруж-

[1] Див. Ks. Dr. J. Grabowski, op. cit. ст. 94. н. 6.
[2] Див. Ks. Dr. J. Grabowski, op. cit. ст. 94, 95.
[3] Див. Ludwik Domański, op. cit. ст. 58, 65.

жя підлягають компетенції держави. — Тому й не диво, що великий державний муж Німеччини в XIX. ст. Бісмарк, якого хіба ніхто не посудить у легковаженню престіжу держави та державної влади, виступив у своїй мові 15. листопаду 1849. р. гостро проти цивільного подружжя й доказував, що законодавець не може легковажити того, що для народу святе, бо він повинен сперти публичне життя на засадах віри та благословенстві релігії [1].

За слушним поділом компетенції Церкви й держави в справах подружжя та родини промовляє не тільки порядок, установлений Божим Провидінням та пошана для нього, але й добро подружжя й родини, а слідом за тим суспільности, народу й держави. Державна влада своїми законами нормує тільки зовнішні діла людини, але не має сили, як вже вище було наведене за Biavaschi, формувати душі людей, душі подругів та членів родини, не має сили вщепити в душу людини всього того, на чому виростають чесноти подруга, члена родини, громадянина, не має сили вщепити в душу людини любови до Бога й до ближнього, дати їй основи надприродного життя, бо не розпоряджає відповідними до цього засобами, що їх має з волі Христа Церква. Тим то, як учить досвід, держава не має сили вдержати перед людськими пристрастями важної підвалини здорових відносин в подружжю й родині — нерозривности подружжя, — бо її можуть вдержати тільки моральні чинники, що є в силі змінити душу людини, а ними розпоряджає Церква. Крім цього на державне законодавство впливають часто різні суспільні течії та погляди тих, що в даному часі кермують державою. Через це часто бувають радикальні зміни в законодавстві в цій самій державі в різних періодах часу. Суспільні течії й погляди керманичів, що беруть нераз верх у державі, не все найліпші та найздоровіші. Змінливість державного подружого права та можливість шкідливих впливів у ньому не можуть вдержати подружжя й родини в такому стані та здоровю, якого вимагає завдання подружжя й родини як основної клітини суспільности, народу й держави.

Від тих хиб і недостач вільне церковне подруже законодавство, що в його основу лягли норми Божого права, що їх носії церковної влади кожночасно вважають за свій святий обовязок якнайвірніше зберігати.

Д-р Ярослав Гординський

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАД. УКРАЇНИ.

(Продовження)

Вона не боїться виїхати від імени Радянського Союзу в землі таємничого й жахливого злочинця д-ра Ґальванеску, вміє при-

[1]) Див. Ks. Dr. J. Grabowski, op. cit. ст. 95.

томністю свого ума переборoти високу інтеліґенцію того дивака й не вважаючи на всі його технічні винаходи, видирає йому серед смертної загрози тайну ґальванізовання людей-машин. Та, здається, з-поміж тих боєвичок врізуються в память читача не так ширше виведені постаті, як радніше одна епізодична постать, змальована ледве кількома скупими рисами. Це Саня в Кротевичевому романі. Вихована з Даньком у Притулку, належала до тих нечисленних винятків, що опісля подружились. У часі революційних боїв „вдвох лежать вони поруч, мовчки посилають куля за кулею ворогові". Поцілений кулею Данько гине, а Саня серед бою пробує його винести на своїх плечах. А коли її стали досягати ворожі постріли, тоді вона „спокійно поклала трупа свого мужа, спокійно лягла за ним, як за прикриттям" і почала відстрілюватись. „І припала, порізана кулями, Саня в останнє до друга — до мужа, споєднавши на віки свою кров із Даньковою... Отаку то пару покидьків, підібраних з вулиці, дав наш Притулок".

І загалом поширеною постаттю в радянській літературі стає жінка на послугах революційної пропаґанди, як ця гарна еврейка Єма в романі О. Досвітнього „Американці" (1919), що перейшла революційні рухи ще за царської Росії, опинилась в Америці й у часі світової війни прибула в японське Токіо, щоб тут, як секретарка інтернаціонального бюра, підготовляти більшовицьке повстання не тільки в Росії, а й у цілому азійському Сході; обік неї виступає в цьому романі й консулева жінка корейського Сеулу, Емілія, що із знудженої життям без мети жінки стає під впливом кохання до більшовицького діяча Шерґеля в ряди діяльних революціонерів у Далекому Сході.

Сюди належить і Ніна Георгіївна, чи властиво товаришка Оксана, в повісті Петра Панча „Голубі ешелони" (1927), де з талановитою сатирою змальовано поїзд із розбитими останками української протибільшовицької армії, а в тому поїзді смілу більшовицьку аґітаторку, що вспіла не тільки розкинути між військом відозви, але й видати тайни від української місії до Антанти — та при кінці читач не знає, чи Ніна, як аґітаторка й шпигун, є реальним явищем, чи це тільки хороблива примара важко раненого сотника Лец-Отаманова.

Але й по другому боці протибільшовицькому, не бракує відважних жінок-шпигунок. Такою ми бачили вже вродливу Мері в Кириленковій повісті — вона, видавши очайдушною хитрістю більшовицьких бойовиків на розстріл, відважується залишитись у Радянській Україні, аж доки її не зрадила маленька записочка до її любчика; така є німкеня Фріда Шотер у виробничому романі Володимира Кузьміча „Крила"(1927—1929)—вона веде шкідницьку працю в летунстві Радянської України; така є Ольга в Микитинковому романі „Ранок" — вона, як ігуменя жіночого манастиря у Прилуччині, організує протибільшовицьку акцію.

Та не тільки жінка-революціонерка, що має за завдання руйнувати ворога, являється ідеалом в українській радянській повісті. Ми бачили, що Смоличева Сахно бажала б здобути

у Ґальванеску тайни вищої агрономії для позитивного будівництва. І власне найновіші радянські повісті підкреслюють щораз виразніше тип жінки-будівничого комуністичного соціялізму, що передусім виконує пляни пятилітки. Це — звичайно жінка з вищою освітою — жінка-інженер, як нпр. інженерка Кудрявець у романі Гордія Коцюби „Нові береги“ (1930—32), що, перейнявшись ідеєю будови гідростанції у Дніпрельстані, відривається для тієї праці навіть від любої дочки. Одначе найвиразнішу постать такої інженерки створила Н. Забіла у свому „Тракторобуді“. Молода конструкторка залізобетонної групи при будові великої фабрики тракторів Галина — це наскрізь комсомолка-ударниця. Приватне, семейне життя є для неї тільки дуже побічним епізодом, головна основа її життя й уся спрямованість її гадок та волі — тракторне будівництво та життя в партії. Їй доручено провід у робочих проєктах допоміжних цехів у тракторобуді й додано їй до помочі трьох молодих людей.

„Галя невеличка й тоненька. В синій вовняній сукні, що високо відкриває сухі ноги в чорних панчохах — вона подібна до дівчинки-школярки, а не до поважного інженера. З круглого білого комірчика тонка шия трохи погордливо тримає темнорусяву, по хлопячому — коротко підстрижену голівку. Галя не красива, завжди наче стомлена, під великими сірими очима ледве помітно тінню лягли сині смуги. Тільки очі такі бадьорі, такі весело-молоді, що, глянувши на них, вже не вірили, щоб цій молоденькій дівчинці могло бути не вісімнадцять років, а двадцять три“.

Коли Галиних товаришів лякає скорий термін закінчення роботи, Галина піддержує відважно їх духа. І даремно висловлюється про неї скептично Роленський:

— „Жінкам, та ще й таким молодим, як ви... все ж таки не зовсім підходить наша робота. Жінка — істота ніжніша, нервовіша за чоловіка, тим то їй більш личить мистецтво, театр, музика, а не чорнова буденна робота в будівельній конторі. Я, звичайно, не хочу відкинути ваших здібностей, вашої доброї, серйозної роботи, але все ж таки дозвольте мені... висловити свою думку: захоплення будівництвом (соціялістичним будівництвом!) інженерською роботою (дорога жінці!), це для вас тимчасове, й рано чи пізно — ви повернетесь до вашого справжнього призначення... — До горшків та пелюшок? — глузливо перепитала Галя... — Ви вульґаризуєте мої думки! — пересмикнув плечима Роленський. — Я просто не маю особливого бажання заводити дискусію на цю тему, — спокійно відповіла Галя, — і це з кількох причин: поперше, мені вже набридло доводити всім відомі істини про права жінки та й вас однаково не переспориш, подруге, зараз нема для цього часу, а потретє, я ще маю деякі причини суто особистого характеру, щоб не бажати говорити на цю тему.“

Одначе скептик Роленський мав частинно рацію: „причина суто особистого характеру“ та „горщики і пелюшки“ вплинули все ж на Галину роботу й підо впливом тих сильних почувань вона сповнила небезпечну помилку в розрахунках конструкційних

плянів і тільки завдяки припадкові цю помилку виправили без надто великих витрат.

У тому самому „Тракторобуді“ робітниця при бетономішалці Лета Азарова так характеризує новітню жінку:

„Значить у першу чергу праця, комсомол, соціялістичне будівництво й світова революція. Потім — дитина. Потім — учоба... Так, зна́чить, це потретє, а вже почетверте — всілякі мої особисті справи“.

Оце й теоретично повинна бути програма жіночої проблєми й на Радянській Україні.

V

Тому, як ми бачили, ідеал жінки зовсім зміняється супроти дореволюційних поглядів. У романі Івана Ле „Юхим Кудря“ сільський більшовицький діяч Данило закохується в гарній дівчині Одарці Кудря, що не вміла себе пошанувати й завдалась з офіцером протибільшовицької армії. Свою помилку пізнала вона аж тоді, коли виступили признаки небезпечної хороби. Данило займився лікуванням легкодушної Одарки й закохався у ній, міркуючи:

„Данило навідувався до лікарні. Краса Одарчина, її журливий спокій чарували дужу істоту, загартовану в клекотах бур часу. Настя (досьогочасна Данилова наречена), з її лагідним норовом та осілими селянськими турботами, набридла. Треба боротьби, треба колючих переживань, а не гладеньких любощів „під тихими хмарами“. А він не винен перед нею: на поцілунки відповідав тим же, а далі не йшов!... Ні, Настя не по йому. Одарка боролась за життя. Хоч за погане власницьке життя, але боролась. Перед Одаркою страшенна боротьба помсти за знівечене життя, за потрощену душу, а Настя... готова в перший ліпший момент лише стати матірю. І Данило з корінням вріс у мрійне кохання до Одарчиної боротьби. Нею треба керувати, її слід оздоровити, витягти з цього клясового багна, де промучилася вона вісімнадцять років“.

І коли Neosalvarsan вилікував Одарку, Данило заключує з нею шлюбний договір у комісаря. Оця романтика новітнього кохання має в собі, без сумніву, риси своєрідного суспільного героїзму, хоч вона зовсім порушує етичні погляди звичайної людини. Але це спроба — і то спроба у великому стилі — розвязати одне з найболючіших питань людства: вможливити поворот до правильного суспільного життя — жінкам, що скотились на саме дно деморалізації й скалічили себе морально і фізично. Данило пішов задалеко у своїх міркуваннях: він поставив вище розкаяну, та все таки розпутну грішницю навіть від доброї матері — але дати спромогу такій грішниці зрегабілітувати себе шляхом повного духового переродження — це справа, що заслугує на поважну увагу. І тому такі теми доволі поширені в радянській літературі. Нпр. у повісті М. Ледянка „В імлі позолоченій“ (1929) Клара, бажаючи рятувати свого милого, дозволяє себе поцілувати розпусному акціонерові Ліньї й відпокутовує це також

страшною недугою, але в Швайцарії її скоро виліковують, а більшовицький бойовик Матвій Столяров одружується з нею, бо:

„Бідна моя... Відштовхнути, коли біда... Кларо!“ Ось „так одружився Матвій Столяров, що його в дитинстві називали Вано, що колискою йому були блискучі ґори, а за вихователя місто із закуреними вежами на березі брудного моря і вязниці російські! Той Столяров, що перший приніс на рудні слово — Товариш“.

У звязку з такими поглядами підкреслюється часто й геройізм вуличних дівчат у революційних боротьбах. Уже між Шкурупієві батальйонерки попадають вуличні дівчата з міського „сальону“, а одна з них, Франя, стає навіть приятелькою-повірницею добре вихованої Жанни та визначається разом із нею в наступі на багнети. В Забілиному „Тракторобуді“ вулична дівчина Катря Полякова вступає як робітниця до комунки на будівництві та доносить до ДПУ про шкідницьку роботу в тому будівництві, після чого вона перероджується на корисну громадянку в комсомолі. Так перероджується й Катя у згаданому Ледянковому романі — ця остання жінка між шахтарями почуває в собі відразу людську гідність, як тільки Трохим запропонував їй допомогу увязненим шахтарям-революціонерам.

І хіба єдиний сумнів у неї:

„А хіба я можу? Дурна... Отака... Чого дурна... А що така, то хіба ти винна? А допомогти можеш. Ти з робочих, ти — наша... Слухай сюди, Катю... Вдячно подивилася — всі казали на неї „Катька“, з різними додатками, гидкими, болючими“. Коли ж їй обіцяють за те гроші, вона відмовляється від заплати: — „Та я й без грошей... Я... Невже я... Господи! Невже не буду пропаща!“

Порівняймо з цією постаттю іншу жінку, також тиху героїню, але в іншому розумінні, в тому самому романі. Це зовсім прибита безвихідним горем Марта, жінка немилосердного розпусника Хоми Опаренка, що покинув її у важкій недузі разом із дітьми на голодне горе, а сам знайшов собі іншу. І ось ця безсила мучениця зважується для добра своїх дітей на добровільну смерть.

„У Марти настирлива думка — як помре, візьме Хома дітей до себе... Їм буде краще... Їй же яке життя... Фершал увесь час нагадував за тепло. Розчинила двері й стояла боса в одній сорочці на порозі... Одягав мороз льодову одежу на розпалене тіло... — Марто, що ти?! — схопилася Ярина, прокинувшись од холоду. — Та води... — Куди ж ти пішла! Шарпнула з порога. Померла Марта... Ніхто не знав думок і переживань тихої, затурканої жінки... Забрав Опаренко дітей“.

Але чим така глибина безмежної матерньої любови — супроти голосистих революційних діячок?

Оті дівчата з вулиці — це, здається, єдині виразні й плястичні жіночі постаті з-поміж міського та робітничого пролетаріяту, що на них спромоглась досі українська радянська повість. Майже все вони наділені романтичними рисами: причиною їх

упадку є майже все важка матеріяльна безрадність, несамостійність у житті та брак життєвого досвіду; майже все під маскою цинізму жевріють у них кращі людські почування; майже все хочуть вони видобутись до іншого, кориснішого життя. З того боку найтраґічніша є доля дівчини, прозваної Зайчиком, у Копиленковому „Визволенні“. Зовсім недосвідня сільська дівчина попадається в незнане собі велике місто, де її прибирають до рук несумлінні люди та спихають на дно суспільного болота. Та вона сповняє свою мрію: видобувається якось і пробує вчитись. Та коли власне тоді скривдив її тяжко на честі брутальний студент, — Зайчик кидається під трамвай. Сільська жертва здеморалізованого міста, як колись у Мирного. Не така вже траґічна постать Ніни Сергіївни в замітній повісті А. Любченка „Образа“. Вона, дівчина з вулиці, вийшла заміж за урядовця Костя й постановила забути на попереднє життя й стати „справжньою“ людиною. Тому вона відчула як велику образу, коли Кость, допустившись грошевих зловживань на гру в карти, домагався від неї, щоб вона для поладнання справи стала полюбовницею його начальника. Ніна, вражена таким торгом, ударила в лице Костевого начальника й знову пішла на вулицю. Подекуди зближена до таких постатей і Зоська з роману В. Підмогильного „Місто“; вона не вуличниця, але стрінувшись із письменником Степаном Радченком, вона радіє в дитячій наївності, уладжуючи собі сходини з ним. Але коли Степан раз запропонував їй поважно подружжя, а на другий день, злякавшись одноманітности й нудоти довгого спільного життя, легкодушно відмовився від учорашнього наміру, Зоська, — ота весела, безтурботна дівчина — кінчить самогубством.

Поза тільки що згаданими типами не створила ще українська радянська повість виразно зарисованої постаті ані міської, ані робітничої пролєтарки (з винятком згаданих інтеліґентних, або напівінтеліґентних комсомолок). Навпаки, жіночі постаті із робітничої верстви все якісь невикінчені, або змальовані ледве кількома, дуже загальними й трафаретними рисами. Такі є всі жінки-робітниці нпр. у великому романічному циклю життя углекопів у Ледянка: „На-гора“, „В імлі позолоченій“ (1929), „Всі нагора-а-а“, де розказано про революційні рухи між углекопами від 1905 р. аж до більшовицьких часів.

Робітничому жіноцтву припали тут тільки дуже підрядні ролі і навіть постать вагонеткової відкотниці Уляни, що згадується ще найчастіше, вийшла зовсім неясна та нецікава. Автор надто скоро переходить до панського чи інтеліґентного жіноцтва й так жінка-робітниця відступає в тінь. Те саме треба сказати й про Поліщукову „повість“ із життя Донбасу, де, за словами самого автора, все жіноцтво говорить по-українськи. І тому тим більшу шкоду почуває читач, коли автор так мало говорить нам про ту дівчину-відкотницю, що розмовою з нею він і починає свою „повість“. Це

„приємна пружава дівчина, якесь аритметичне середнє

поміж комсомолкою з шахти і так званою запашною квіткою українського степу".

Вже короткою розмовою з вами здобуває вона вашу симпатію, бо

„ви здогадуєтесь, що то ви їдете із звичайними людьми до живих звичайних людей, що мають душу й тіло й різні прості запитання, а не до якихось механізмів, що крешуть одні іскри діла й ідеольогії, як про це незмінно пише багато наших письменників високого штибу".

На жаль, Поліщук сам пішов аж надто за тими письменниками „високого штибу" і замість мистецького твору дав нам агітаційний опис Донбасу та його заводів. Серед того зникає скоро оця цікава дівчина й хоч бачимо її ще раз при роботі — то й це триває надто коротко й не дає нам ясного образу, що зображує її як людину. (Далі буде)

Лє Семеніє

СТАРІСТЬ „ОРФЕЯ"

У Франції, в Тіжері заложено новий „Дім відпочинку", що має вельми зворушливий характер. Призначений той дім для старих музиків. П. Шарпантіє*, славний автор „Люїзи", буде вітати в цім домі як господар тих артистів, які з власного досвіду знають, що це жорстокість долі мистця та невдячність до нього „шановної публики".

Легко вгадати, як численні будуть ці гості. Особливо в теперішній добі, коли „цикади" всіх країв і всіх народів так гостро терплять від холоднечі, а „муракки" менш, як коли інде, схильні підпомогти необачним співакам.

Цей гарний чин — допомогти старим музикам, спертий на незвичайно малий бюджет, що його береже знаний бандурист М. Дюпюї. Щоправда, тільки „кілька дрібних зерняток" потрібно для підтримання бідних „цикад". Але ж ті „зернятка" треба зібрати.

Більші і менші рантіє, багаті фабриканти, купці, фінансісти, урядники, великі й малі! Чи приходило вам колись на думку, що таке старість мистця взагалі? Знаю, знайдеться між вами багато таких, що скажуть у відповідь, ніби мистець — розпещена дитина долі. Інші запевнятимуть, що він богема, яка занадто розтринькує матеріяльні вартості, не вміє цінити гроша тоді, коли до нього сама йде заможність чи багатство, що мистці занадто гордують, або щонайменш — не зважають на чесноти, які забезпечують людям спокійну й шановну старість. Отож, вони

---

* Ш. Шарпантіє, — визначний композитор, найбільший сучасний знавець музики, найславніший французький музичний критик, великий аматор української пісні, який признався, що за все своє життя був абсолютно вдоволений тільки з музичної чинности Української Республіканської Капелі проф. О. Кошиця.

самі собі приготовляють смутні старі літа! Коли б, мовляв, мистці робили, „як усі“, тобто провадили життя ощадне, складали гріш до гроша, й таким чином забезпечили собі той, бодай малесенький капітал, який за ціле життя нагромаджують усі дбайливі й обачні працівники, то не мали б чого на старі коліна простягати руку по ласкавий хліб.

Одначе тяжко грішать ті, що так думають! Бо ж долю мистця ніяк не можна рівняти з долею всякої іншої людини.

Талант — це страшний дар, що його дістають деякі молоді істоти. Геній, так сказати б — це висока ненормальність. Є це гіпертрофія деяких клітин, є це інтелєкт і почування, що зовсім інакше діють, як у людей нормальних. Якщо до цього питання поставитись трохи фільософічно, то можна сказати, що мистець — це істота „хвора від народження“. От так, як буває хтось із вродженою туберкульозою, чи вродженою серцевою вадою:

Організм мистця має здібнощі, щоб проникати в сфери, замкнені для решти людей. А життям проходить мистець, немов би в гіпнозі. Ця ж гіпноза не дозволяє йому боронитись перед небезпеками, чи вживати зброї, якої вживають усі інші люди, що живуть з очима „розплющеними“ на всі щоденні дрібниці. Для такої боротьби мистець спаралїжований своїм талантом. Стоячи на роздоріжжі між мріями й дійсністю, — мистець не може надто довго дотикатись до реальности, не зраджуючи своє покликання й призначення, що є його „життєвим обовязком“. Мистець повинен, ні, мусить ширяти понад життям, літати у вишинах. Якщо ж він складе свої крила і злине на землю, щоб жити її клопотами, — тоді вже він — не мистець! Якщо мистець хоче створити щось велике, він повинен, він мусить відмовитись від обережности, обачности, практичности...

Якби він прислухався до порад „здорового розуму“, — мусів би пристосуватись, підлабузнюватись до смаків широких мас, широкої „публики“. Мусів би будь-що-будь подобатись їй. І тоді з мистця перетвориться у платного наймита.

Чи ж справді таке призначення таланту? Навіть із становища „соціяльного“?! Чи ж не є обовязком і призначенням мистецького хисту бути піонером, будителем, дослідником невідомого, незнаного, летуном, що летить до нових обріїв?

Мистець раз-у-раз і безупинно стає до бою — до бою азартного, що в ньому йде про все його існування! До бою з опінією. якій він повинен не подобатись, бо ж опінію творять сірі маси „золотої середности“. Він дратує своїх сучасників, бо ж він йде далеко попереду їх. Не тільки йде, але ж їх млявих, оспалих і байдужих, приневолює, щоб вони доганяли його, що йде все вперед і вперед, дорогою поступу й досконалости.

Все це ніяк не сприяє розвиткові фінансових здібнощів. Все це ніяк не вяжеться з властивостями, завдяки яким заповняється вкладковими нотатками його книжечка з каси ощадности.

Так мистець зближається до старих літ, не мавши часу, не здогадавшись подумати про щось інше, як його прегарна місія,

що захоплювала й пянила його. Але ж... і перешкоджала йому думати про своє існування.

І от, зненацька відкриває він, що все своє життя прожив не для себе, тільки для інших, для людства. А це йому відразу ж виткнуть, закинуть тупо й злобливо та покинуть його на поталу злидням в імя чесноти, що про її існування він ніколи й не догадувався...

От про що мусить говорити дімок у Тіжері.

Мистці мають право до нас. Якщо ставимо „Кальварії" — лічниці й захисти для калік, сліпонароджених, спараліжованих, невилічно-хорих, що нічого не дали нам, а всього вимагають від нас, — тож наскільки більше зобовязані ми подбати про тих, що відкривають нам нові, широкі обрії, провадять до нових світів думки й уяви та прославляють наймення своєї нації ?!

Коли вкладаємо ліру в руки музики, щоб він чарував нас у наших земних журбах, — тож належиться йому принаймні наша поміч, коли ті надхнені його руки слабнуть! Так! Ми маємо повинність, маємо обовязки супроти тих, що кормили наші душі красою й ідеалами!

З французької мови *Н. Ч.*

РЕЦЕНЗІЇ.

О. Ржепецька: **Вічне полумя.** Оповідання. „Українська Бібліотека" ч. 47, вид. І. Тиктором. Львів 1936, 16⁰, стор. 128.

Вийшла недавно книжка оповідань О. Ржепецької, письменниці розмірно мало відомої, хоч її твори віддавна читають на українському літературному ґрунті. Книжка називається „Вічне полумя" і має чорну окладинку з червоними, горіючими серцями. — Цей характеризує до деякої міри — не так цілу книжку, як головно перше оповідання п. з. „Манівцями". Справді, безнадійний, чорний песимізм огортає душу, коли прочитати це оповідання. Кокетерія, змисли, безнадія, цинізм і самогубство — ось риси, які можна вичитати з портрету нещасної героїні, змальованої в цьому понурому творі. Понурому не тільки тому, що в ньому змальовані страхітливі глибини душі жінки — демона, але головно тому, що авторка не вважає за відповідне зазначити своє критичне становище до психіки і до вчинків своєї героїні. Страшне обвинувачення, кинене жінкою на жінку — не знаходить моральної площини, на якій авторка підпорядкувала б його моральним критеріям. Сам наголовок оповідання „Манівцями"? На мою думку, це замало.

Лєктура першого оповідання настроює читача з моральним стрижнем неприхильно до авторки. Після того — другим оповіданням „Невгасима лямпада" авторка робить нам приємну несподіванку. Так, як у оповіданні „Манівцями" знайшли свій вираз чорні сторінки характеру жінки, — так у цьому другому оповіданні стоїть перед нами жіноча душа в повній красі своєї білости. Вірність — пахуча квітка жіночости в найкращому розумінні — це мотив оповідання. Вірність аж до гробу, овіяна ніжними пахощами бозу.

Вкінці в третьому оповіданні п. з. „Любов артиста" авторка хоче дати щось ніби синтезу неґативів і позитивів жіночости. Ця синтеза втілюється в особі Еви. Але як кожне втілення такої придуманої синтези — так і Ева стає типом неживим, паперовим та прикрим у своїм нахилі до абстрактного схематизування життя. А при цьому — типом непозбавленим фальшу. Бо хто нам заручить, чи головні руші її вчинків це абстрактна фікція-ідея — чи туга за багачем і за автомобілем?

На загал, книжка Ржепецької робить нерівне враження. На кожному кроці, в кожій подробиці видно, що авторка належить до тієї ґенерації нашої інтеліґенції, що вихувалася на „ідеалах" минулого століття — і тому є в книжці чимало неприємлимих думок, ідей та образів, і то навіть у найкращому оповіданні. „Невгасима лямпада".Справедливість наказує признати, що при цьому авторка виявляє чималий літературний хист і почуття такту, вирощене на ґрунті нефальшованої інтеліґенції. Але все ж таки чогось недостає. І то чогось, що не дасться схопити в рамки розумових понять — але що проте — найважніше. *м. г.*

Василь Королів-Старий: **Зух-Клаповух та Роман Лопух,** чарівна казка з рисунками автора. Передмова о. Назарка, ЧСВВ. Бібліотечка „Нашого Приятеля", випуск 9., Львів, 1936, 16⁰

Своєю новою книжечкою зробив Шановний Автор (про нього диви статтю в 9. ч. „Дзвонів") українській дітворі милий, а водночас корисний дарунок. Знаючи психіку дитини та її замилування до незвичайних пригод, автор не щадить у своїй казці всяких дивовиж: поганенька собака перекидається то в коня, то в слона, то врешті виявляється, що це не пес, не кінь і не слон, а людина, молодий гетьманенко, що покутує за свої провини. Молоденький читач, розцікавлений, з напругою стежитиме за розвитком „чарівної" акції, а в тому ж часі в його душу непомітно западуть здорові зерна християнських чеснот: милосердя, любови ближнього, саможертви... Бо про них саме, про ці чесноти, йде в казці. Герой казки, молодий хлопець Роман, служить трьом старцям-калікам, бо добре серце не дозволяє йому кинути їх на поталу долі. Він милосердиться й над страшною потворою, як пізніш виявляється — собакою, та зєднує собі її прихильність і вдяку. Ця собака, головний герой казки Зух-Клаповух, це як ми вже згадали, заклятий гетьманенко, що в такому вигляді покутує свої давні провини:

„Він за те став псом жебрачим,
За те жив в сажі свинячім,
Що собаками старців
Він цькував, немов зайців".

Спокутувавши той гріх добрими вчинками, гетьманенко знову став людиною, але вже зовсім іншої вдачі, а при тому зберіг вдячність для Провидіння за те, що терпіннями та злиднями довело його до пізнання своїх хиб.

До плюсів книжечки треба зачислити гарну мову й доволі гладкий вірш. До дуже рідких винятків належить licentia poëtica в роді „Ромцю в очі заглядає", замість „Ромцеві". В галицькому виданні добре було дати наголоси на словах, що їх галицька дитина напевне зле читатиме й попсує через те рити, нпр. зараз у перших віршах:

„У байра́ці між гора́ми
Притулилась між горбами
Вся обдерта догога́
Хатка вбога та мала".

Галицький чатач читатиме: „байра́ці", „го́рами" і „дого́ла". При цій нагоді насувається думка, чи не доцільно було б усі твори, писані вязаною мовою, призначені для ширшого загалу, друкувати з наголосами. Школа, а зокрема польська школа, не навчить дітей читати український тонічний вірш, бо в польській поезії рити не грає такої важної ролі, при скамянілому на передостаннім складі наголосі. Тому інколи жах бере слухати, як на якомунебудь провінціональному концерті деклямують поезії.

Книжечку прикрашують рисунки самого автора. Це тим більш цінне, що бачимо, як сам автор уявляє собі описувані собою сцени. Не погодилися б ми хіба з „портретом" самого Клаповуха (на 13. ст.), в котрого бачимо щоправда довгі, але гострокінчасті догори вуха, а не, як на це вказувала б назва, клапаті, себто обвислі вдолину. Та молоді читачі й читачки напевне не звернуть уваги на ту маленьку непослідовність,

а якщо й звернуть, то вибачать її рисівникові, а саму книжечку читатимуть із таким захопленням, як колись „Лиса Микиту“, чи „Абу-Касимові капці“. *Ю. Ф.*

Василь Масютин: **Два з одного.** Повість. Частина І. Львів 1936. Бібліотека „Діла“ ч. 7., 8⁰ Стор. 170.

Хоч в останній хвилині довідуємося, що саме вийшла вже і друга частина цієї повісти — то з технічних причин обмежуємося покищо до зрецензування самої першої частини. Це можемо зробити тим більше, що на нашу думку, хоч би друга частина цього твору мала навіть зовсім відмінний від першої тон і характер — це не могло б змінити нашого становища до першої частини; характеристичні риси тої першої частини настільки неґативні, що не можемо ні на хвилину залишити її без осуду.

Ця книжка Масютина — це спроба фантастичної, чи радніше утопійної повісти. В цьому факті, розуміється, нема нічого злого; навпаки, такої літератури нам потрібно. Але коли взяти під увагу літературно-мистецький і моральний рівень тієї книжки — то жах збирає на думку, що така неталановита, брукова макулятура виходить у нас друком, і то не в якомунебудь видавництві, — та що критик, якого довго вважали в нас за одинокого поважного „спеца“ від літератури, д-р. М. Рудницький, у відповідь на рецензію в „Меті“ боронить ту безвартну й шкідливу книжку, як таку, що її „можна вважати за одну з найцікавіших появ наших останніх літ“. (гл. „Діло“ ч. 270).

Погляньмо ж, що це за така „одна з найцікавіших появ“ у розумінні „найліпшого нашого літературознавця“:

Перша частина твору Масютина оповідає про те, як учений лікар Ошурків з двох половин трупа виплекує дві ідентичні живі особи. Ось це й є, на думку цитованого вгорі критика, помисл, який „приваблює уяву не тільки читача, але й неодного ученого“. А ми гадаємо, що такий примітивний, наївний і несмачний помисл може „приваблювати увагу“ не учених і не здорово думаючих читачів, тільки хіба критиків, які вважають за відповідне такий твір друкувати у поважному видавництві. Бо науково-утопійний помисл у літературному творі тільки тоді може сповнити додатню естетичну функцію, коли він оснований на фаховому перестудіюванню фактичних передумов, або бодай коли він не позбавлений елементів психольоґічної правдоподібности. Тієї засади трималися всі поважні автори утопійних чи фантастичних повістей, як Верн, чи Едґар По, чи Велс і ін. А з хвилиною, коли хто з таких авторів не хотів респектувати тієї засади — він сходив до рівня писаки безвартісних брукових „сензацій“ третьої кляси. І таке трапилося, на жаль, В. Масютинові.

Але у Масютина річ не тільки в фальшивому, естетично безвартному помислі. Також його літературне переведення стоїть на зовсім низькому рівні. Композиція твору, якщо так можна висловитися, жахливо „безфоремна“, розпливчаста (маркантний приклад — велика вставка на стор. 101 — 141, і багато інших композиційних хиб), фантазія незвичайно вбога (у фантастичній повісті!), психольоґічне „поглиблення“ незвичайно плитке, а про якусь поетичність вислову й інтенсивність чуттєвого змісту не може бути й мови. До поважного обниження естетичної вартости твору належать крім того ще несмачні, грубо немистецькі подробиці безглуздих „експериментів“ такі як ось напр.:

„Потім підійшов до Новицького й взявши його під пахви, без надзвичайного зусилля, переніс горішню частину кадовба до стола. Тут цю частину кадовба поставив у миску так, що вона зрізом міцно приставала до вогкої підстави з вати і до густо скрученої ґази“. (9). „Поруч, наче частина озброєння, або непотрібного одягу, сиділа друга половина.“ (10). „Через валець ішов мотуз і Новицького можна було підіймати та опускати. Під ним стояла мидниця. Те місце, куди ножем пройшов розпечений дріт, було тепер покрите драглюватою масою, в яку втиналися червоні жилки. Два горбики, наче козяче вимя, звисали вдолину. В них можна було помітити білуваті форми. Між горбиками йшла ґумова рурка, яка звисала зовсім, як хвіст. (35). „Оба Павли Івановичі потребували їсти — і той, що висів над мид-

ницею, і той, що сидів на ґумовому кружку. Спочатку справа корму була дещо утруднена З долішнім Павлом Івановичем ішло простіше: в розрізаний кормний провід, що наче кратер маленького вулькану проверчував рожевавий, дряглюватий горбок, що виріс на врізі, — Ошурків вливав у лійку кормову речовину і безголовий Павло Іванович покірно приймав усе, що йому давали. Він поступав, так, як усі люди: приймав, травив і віддавав. Харч виходив йому на здоровля. На виду він був ситий. А горбик, яким закінчувався кадовб, і який мав два, мов недорозвинуті крильця, що виставали з боків, мав якусь подразнено-здорову рожевість. (38).

„Коли мясисті наростки, що на зрізі виросли тризубком, почали, змінаючись, бути похожі — середній на голову, бічні на руки, тоді Андрій Іванович мусів себе таки добре примусити, щоб діткнутись до того мяса, що пахло якоюсь дразливою вогкістю". (153). „Коли врешті Фрол Микитич побачив те, що було треба бачити, він зрозумів, що йому доктор наказував і зрозумів звідкіля несеться сморід людських відходів, який так його вразив. Плоске, шкляне горнятко, де лежали жмутки вати, було запаскуджене". (159). „Одного разу Ошурків вернувся в лябораторію. І застав Павла Івановича, як цей, витарабанившись на стіл, виконував найпоганішу надібність. І робив це у шкляну посудину, де доктор беріг здобутки багатомісячних дослідів, які він почав іще перед подією з Новицьким і яким придавав велике значіння". (163).

Про стиль і мову книжки не говоримо, бо вони, гадаємо, не належать авторові, який мабуть не опановує української мови — тільки неназваному перекладачеві з чужомовного оригіналу. (До речі — в цьому звязку комічно виглядає такий погляд згаданого Масютинового оборонця: „Інколи прокидається серед нас теж питання: чи не можнаб дечого з нашої найновішої літератури перекласти на чужі мови? Коли є в нас такі твори, то не багато з них моглоб своєю зрілістю рівнятись із повістю Масютина".

Характеристика, яку ми подали вгорі, оснонана на фактах, які є евідентні для кожного інтеліґентного чоловіка, що відважиться прочитати цей том до кінця. Щось інше може твердити хіба тільки хтось у високій мірі сторонничий.

А тепер ще одна дуже важна справа: моральний бік твору. Щоб не стягнути на себе закиду тенденційности, оперуватимемо тут виключно цитатами, — зазначуючи, що описані в них „сценки" і „картини" автор подає без слова безпосереднього осуду, у строго реферуючім, реалістичнім тоні. Отож прошу:

„Ще в одній ділянці сите та пещене тіло Новицького диктувало свою державну волю слухняному господареві — у зносинах з жінками". (101). „Цікавість до любовних насолод так сильно прокинулася в ньому, що коли з його соромязливости раніше глузували приятелі, він почав дивувати всіх від того року. При рознузданих розмовах він не тільки, що не червонів, а сам, зрідка, докидав своє слово. Його завваги виявляли таке освідомлення, що дехто з його приятелів, якого просвітили феї Фундуклеївської, малої Софійської та інших закутків, ці спеціялісти слухали Новицького, лиш головами покручували і між собою говорили: Оце так зух". (107—8). „Збентежена, мнучи в руках беріжок скатертини, Катря призналася, що вона — коли не помиляється — повинна стати матірю. Сказавши це, вона глянула на Новицького. Він насупився і закусив губу. Це в ніякому випадку не входило в його обрахунки, про можливість цього він забув і найменше цього хотів. — Ти цьому не рад? — спитала дівчина. — Хтож цьому може бути радий? — вирвалось йому..." (135—6). „— Знаєш що, Катрусю, — притишеним голосом почав Новицький. — Це, знаєш, сталось так несподівано... треба б якось це... зліквідувати. — Що ж ви, Павле Івановичу, хочете? — Треба, щоб ти поговорила з практичною повитухою. Словом: треба позбутися цього, — з трудом сказав він". (136—7). „Він прийшов у кухню. Кухарка Настя ворухнулася і прокинулась від шелесту і яскравого світла засвіченої лямпи. Хвилину вона дивилася, то прижмурюючи очі, то протираючи повіки, і спитала: — Як ви прийшли сюди за чимось таким... то не на таку попали, — почала вона якимсь надійним тоном". (166). „— Дістань бабу, — непогамовано наполягав Новицький. Потім

ухопив Фрола Микитича за руку і притягав його до себе, прохальним зором дивився на нього, захлистуючись від надмірної слини... Та Новицький все більше був роздразнений. Він тісно стискав коліна і пускаючи очі в стовп, повторяв те саме. Зненацька він перестав бурмотіти і якось втих, злегка тремтючи і позіхаючи". (169—70).

А вже вершком цинізму повісти і гарною ілюстрацією до твердження д-ра М. Рудницького про релігійність В. Масютина та про надихання „глибшою релігійною вірою" його книжки, є ось яке місце:

„Буває, що нечистий так і шепче: „Глянь одним оком на жіночу примапу, від неї ж любо і радісно на серці стає". На сповіди питав я про це панотця. Цей теж говорить, а й про себе сказав, — що всі ми люди і слабі буваємо. Буває, вийде із хрестом, стоїть закривши очі; аж тут підійде до нього, каже, жінка з гарним личком і враз — тілесні думки та ще й у храмі Божім так і обступлять його... А коли спустить очі і додолу стане дивитися, тоді ще гірше..." — Егеж, коли баба з груденятами, мов гарбузи — баснув Павло Іванович і затер колінами". (168).

Думаємо, що ці численні, але далеко не всі того роду цитати, вистарчать кожному на те, щоб створити собі образ тої нездорової моральної атмосфери, в яку стягає читача автор першого тому книжки „Два з одного". Згадуваний оборонець В. Масютина як „людини наскрізь релігійної" може нам пояснить, чи він уважає за можливе, щоб людина направду релігійна писала такі речі? Про цю „релігійну" основну ідею, яка, мовляв, робить цей твір Масютина позитивним у релігійно-моральному сенсі, зможемо дещо сказати щойно познайомившися з другим томом, — бо в першому виразних слідів такої „ідеї" напевно не добачить ніодин безсторонній читач, — хоч би який „образований" і очитаний. І навіть у випадку, коли б якась позитивна ідея направду з належною силою виступила в другому томі — то вона ні на йоту не змінить брукового, нездорового характеру першого тому.

В. Масютин, як відомо, є визначним діячем образотворчого мистецтва. А у нас тепер завелася мода, що пластики починають себе вважати і письменниками. Релятивний літературний успіх С. Гординського щораз частіше їх спокушує до шукання письменницьких лаврів: згадати б хоч Гаврилюка, Смольського, або й Ласовського та інших. І нічого в цьому злого. Але панове пластики не повинні забувати, що добрий маляр чи ґрафік не є вже тим самим добрим письменником, бо і в літературі треба окремого роду таланту та опанування письменницької техніки. А цього мабуть не розуміє м. ін. В. Масютин.

Є таке старе́ньке оповідання Г. Квітки про салдатський портрет. Всі його знаємо. Та деяким нашим „найліпшим письменникам між малярями" не шкодило б відсвіжити собі його в памяті.

м. г.

Уляна Кравченко: **Спогади учительки.** Коломия 1936. Накладом „Загальної Книгозбірні". Стор. 155—312, 16⁰.

Невеличка книжечка, чепурно видана невтомним Дм. Николишином, це частина особистих спогадів знаної поетки німецького походження, Уляни Кравченко (Юлії Шнайдер-Нементовської), поетки й невтомної робітниці на педаґоґічному полі.

Добре роблять заслужені одиниці, що на схилку віку подають свою автобіоґрафію, чи спогади зо свого життя. В нашому письменстві, на жаль, ще мало такої літератури. А такі твори, як нпр. Чикаленкові „Спогади" та „Щоденник" дають звичайно історію культури епохи, звязаної з автором. Таким вирізком із історії нашої галицької м і з е р і ї II. пол. XIX ст. є саме спогади У. Кравченко. Це властиво опис двох початкових років учителювання поетки. Дебют адептки вчительського звання в Бібрці з початком 80 рр. XIX. ст. (1881/82 1884/85), навіяний пієтизмом сильно індивідуальної одиниці, що зо своєрідною німецькою консеквентністю й невтомністю, немов І. Франко, крок за кроком своєю муравлиною працею серед шкільної дітвори здобувала для неї освіту, віддавала їй увесь труд своїх молодечих сил.

У спогадах знаходимо прегарно схоплену ілюстрацію нашого вселюдного (чи народнього шкільництва) вище згаданих років, а саме мало-

освічене й недбале вчительство провінціонального містечка, його польонізаторську працю, а при тім крайнє філістерство, снобізм та неуцтво й нелюдяність супроти шкільної молоді. Тут зустрічаємо такі типи, як поганого псевдо-службіста управителя, далі інтриґанта Гордієнка, що навіть бавиться в поета й журналіста, або здеморалізованого Гутовського, то знову сантиментального Вертера Супруна, чи зманєровану кокетку Маню. Все те люди, що не усвідомляють собі свого завдання, навчання для них — мука, а молодь — ворог, голота, хами, що не варті доброго серця, а радніше бука. В таку „компанію" попадає молоденька вчителька ідеалістка, що з повною посвятою займається працею над дітьми, лагідним і тактовним поступованням здобуває у них привязання до себе і признання у їхніх батьків та кількох щирих другів, як о. Дзеровича та бурмістра міщанина-українця. Одначе за посвяту для школи й народу мусить — після трьох літ служби, де здобула собі признання громадянства і зрозуміння в управителя школи, — перейти на препогану посаду на селі „для добра школи".

Читач „Спогадів" клонить голову перед цією ідейною одиницею, незвичайно очитаною, інтеліґентною, що на тодішні часи була білим круком серед нашого суспільства, як жінка вчителька—із европейським світоглядом. Треба подивляти її працьовитість і вміння жити серед важких обставин маломістечкової псевдосметанки, відвагу ставити опір інтриґам серед співтоваришів, силу волі перебороти всякі невзгодини. Саме життя навчило авторку тих прикмет: „Бачу, що життя кепкує собі з моєї матури, з відомостей, придбаних із книжок. Тепер готовлюся до другої матури — матури духа: щоб був він — мій дух — гнучкий та бистрий, передбачливий та всеобіймущий".

„Життя показує нам обовязки супроти суспільности, свого народу, готуймося складати іспит зрілости з доброти серця. Чи здібне воно перебути вогневу пробу, чи здібне до пожертви особистого щастя в користь загалу... Практикуймо, складаймо іспит — аж до докторату!"... (178).

„Милий мені спокій, та найміліша правда". (179). В тих часах поетка, як учителька, вміє знайти корисні способи навчання, щоб заінтересувати молодь наукою й зміцнити національну свідомість. Та за це жде її нібито аванс, а властиво великі муки — перенесення до села Стоків, де нема шкільного будинку, а науку мусить починати вчителька в старій дряній ліпянці біля цвинтаря. Це все для „добра школи", а в дійсності через інтриґу й доноси. Хоч до невзгодин долучається велике страждання вчительки — смерть дорогої матері й самітність, проте вона не піддається біді: „Чи й я маю боятися невзгодин та думати про себе? Ні! Це було б відступством від ідеї освіти, споневірою — ні, ніколи!" (287).

Книжечку читається не як спогади, а як цікаву, часами сензаційну (типи пані комісарової й її доньки) повість.

Л.

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ.

Tęcza, Ч. 10 с. р. пише (в перекладі): „Кожний віруючий запитає, чому Бог допускає до таких профанацій (комуністичні виступи в Еспанії), що жахають до глибин кожного католика. Адже ж ті профанації атеїстів не навернуть, бо не товаришать їм чуда. Думаю, що тільки пинявість і лінивство вірних, якими ніщо інше — навіть Христос у Лімпіяс — не міг потрясти, є вияснениям, згідним із вірою. Промахи віруючих — це причина тих профанацій, бо ті профанації можуть опамятати ледачих. Коли б направду сплячі пробудилися!" — Цікаві завваження. Справді пасивність і бездільність вірних — це найважніша причина, чому комуністи побіджають. Може провидіння Боже хоче своїми допустами прочуняти загайків. Тому найважніше завдання католиків — бути якнайактивнішими, розбудити активність і різнобічну діяльність віруючих — ось рятунок перед погубними напрямками.

Відомий французький письменник і публіцист Lèon Daudet у своїй

недавно виданій книжці „Bréviare du journalisme“ (NRF Ed. Gallimard, Париж 1936) між ін. пише: „Місія журналіста — це передовсім боронити Батьківщини, її території і мови, з усіх сил і без відпочинку“. І зараз додає: „Ми журналісти, можемо багато зробити для морального і фізичного здоровя, як також для поборювання духа заздрощів, жадоби зиску й ненависти“ — Оці слова повинні й наші журналісти мати все на увазі.

НОВІ КНИЖКИ

Поезія

Б. І. Антонич: Знак лева, Поезії. Бібл. „Дзвонів“, ч. 18. Л. 1936, 8⁰, 64. Обгортка С. Гординського.

Ю Косач: Мить із майстром. Поезії. В-во „Лесин Дім“. Париж 1936, 16⁰, 32.

Белєтристика

Н. Королева: Інакший світ. Екзотичні оповідання. Обгортка В. Дядинюка. Ініціяли В. Королева-Старого. Бібліотека „Дзвонів“, ч. 16. Л. 1936, м. 8⁰, VIII+182. Ціна 3·80 зл.

Н. Королева: Без коріння. Життєпис сучасниці. (Спомини про київський інститут для дівчат шляхтянок, написані в повістевій формі). Бібл. „Дзвонів“, ч. 17. Л. 1936, 8⁰, 120. Ціна 2·30 зл.

Ф. Дудко: Великий Гетьман. Історичний роман. Літерат. Бібл. „Української Культури“ ч. 1. Л. 1936, 8⁰ 238. — Ювілейне вид. у память 250-ліття обрання на гетманство І. Мазепи.

О. Ржепецька: Вічне полумя. Опов. „Укр. Бібл.“ Обгортка Е. Козака. Л. 1936, 16⁰ 128.

В. Ткачук: Золоті дзвінки. Нариси. Обгортка Св. Гординського. Накл. автора. Л. 1936, 8⁰ 80.

О. Кобилянська: Апостол черні. Повість. 2 томи. Бібл. „Діла“. Л. 1936, 8⁰, I т. стр. 196. II т. стр. 200.

В. Масютин: Два з одного. Повість. 2 томи. Бібл. „Діла“. Л. 1936, 8⁰, I ч. стр. 170. II ч. стр. 164.

Р. Єндик: Білі ночі. Вид. „Винне Гроно“. Обгортка М. Стефановича. Л. 1936, 16⁰, 120.

А. Лотоцький: Княжна Галиця. Леґенд. опов. „Світ. Дит.“ Л. 1936, 16⁰ 36.

Драма

С. Калинець: Мельникова Гандзя. Драма на 3 д. В-во „Панама“ в Курітибі 1936, 16⁰ 32.

Спомини — публіцистика

о. Д-р Йосиф Сліпий: Подорож по Анґлії. Бібліотека „Дзвонів“ ч. 15. Л. 1936. Вид. Кооп. „Мета“. 16⁰ 128, ілюстрацій 57. Ціна зол. 1·80.

о. О. Пристай: З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного. Т. III. В американському Вавилоні. З ілюстр. Під ред. д-ра Л. Мидловського. Львів-Ню Йорк 1936. 8⁰ 234.

М. Михайлик: За стрілецьку славу. Спомини з рр. 1919—20. Л. 1936, 16⁰, 128.

Ол. Лотоцький: „Духа униния не дай мені!“ (Чи маємо підстави для політичного песимізму?) Бібл. „Дніпра“, ч. 3. Л. 1936. 8⁰, 14.

Релігія — душпастирство

о. Д-р Г. Костельник: Настя Волошин — „Жертва на показ“. II ч. Екстази Насті. Накл. автора. Л. 1936, м. 8⁰, 154.

За нові методи душпастирської праці. Реферати І. Окружн. Душпаст. Курсу в Золочеві. Л. 1936. Накл. Окружн. Відділу Тов. св. Андрея в Золочеві, 8⁰, 85+3 нпґ.

о. М. Марисюк, ЧСВВ: Звідки взялась людина на землі. Вид. ЧСВВ. Жовква 1936, 16⁰, 32.

У 10-ліття блаженної смерти Преосвященного Кир Иосифа Боцяна. Накл. мон. Лаврентія Л. І. С. братів Йосафатів.

Душпастирський Календар на 1937 р. І. річник. Зладив о. П. Кисіль ЧСВВ. Жовква 1936, 16⁰, 152 + табеля.

Найновіший Колядник. Старі колядки зібрав і справив та нові уложив Ю. Шкрумеляк. Стор. 64. Ціна 80 сот. — Усі книжки накладом автора.

X. Józef Teodorowicz, Arcybiskup: Od Jahwy do Mesjasza. (Студії над Старим Завітом) Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań 8⁰, 356.

Ks. A. Liguda S. V. D.: Naprzód i wyżej! Egzorty nowoczesne. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 16⁰, 284.

A. Cojazzi: Pier Giorgio Frassat i. Prze

kład autoryzowany Z. Kozarynowej. Księg. Św. Wojciecha. Poznań 16⁰, 316.

K Saryusz-Zaleska: Karol de Foucauld. Apostoł Sahary. Księg. Św. Wojciecha. Poznań 16⁰, 126.

Ks. dr Wład. Śp.kowski: Nasz udział we Mszy Św. Księg. Św. Wojciecha. Poznań m. 8⁰, 104.

Наука

Праці Богосл. Наук. Товариства, т. IX і X. М. Возняк: У століття „Зорі“ М. Шашкевича (1834—1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Ч. І. Л. 1935. 8⁰ 1—146. Ч. II. Л. 1936. 8⁰ 147—324.

Історія Українського Війська. З 383 ілюстр. і 4 рис. Написали: І. і II. ч. — д-р І. Крипякевич; III. ч. — д-р Б. Гнатевич при співпраці: З. Стефанова, О. Думіна та С. Шрамченка. Вид. І. Тиктора. Л. 1936, 8⁰, 568.

М. Всеторенко: Б. Хмельницький. „Деш. Кн.“ Л. 1936, 16⁰, 32.

Д-р К. Левицький: Українські політики. Вид. „Діла“. Л. 1936, м. 8⁰, 140.

Wl. R. Zaloziecky: Die Sophienkirche in Konstantinopel und ihre Stellung in der Geschichte der abendländischen Architektur. Studi di Antichita cristiana publicati per cura del Pontificio Instituto di Archeologie cristiana. XII. ст. 271 + XXIV. таблиць. Citta del Vaticano 1936. (Roma — Freiburgi. Br.).

В. Січинський: Українське деревляне будівництво і різьба. Вступ в анґлійській мові Марії С. Ґамбаль. Стор. 32 + X.

Ад. Станкевіч: З жыцьця і дзейнасьці Казімера Сваяка (у 10. угодкі яго сьмерці) 1926—1936. Вільня 16⁰, 32.

Ріжне

Українська педаґоґічна вистава у Львові 1937. Програма й інструкції. Л. 1936. Накл. „Р. Ш.“ 16⁰, 16.

Інж. І. Лучишин: Прядення льну і конопель. Бібл. „Сільсь. Господ.“ 16⁰, 32.

Українські народні пісні. Сольоспіви з форт. З. Лисько: Не стій вербо. Супром. Ор. 4. ч. 2. Л. 1936.

Й. Кишакевич: Рута. Баляда на соля, міш, хор і форт. Муз. твори Й. К. серія II., ч. 17. Л. 1936.

Календар „Криниця“ на 1937 р. Л. 1936. Вид. „Діло“. 8⁰, 200.

Календар „Просвіти“ на зв. р. 1937. Л. 1936. 8⁰, 138.

Ілюстр. Календар Альманах „Жіночої Долі“ на р. 1937. 8⁰, 120 + ан.

Календар „Молодого Українця“ на 1937 р. Л. 1936. Вид. „Деш. Кн.“ у Л. 16⁰, 173 + 15 огол.

„На сліді“, календарик на 1937 р. Л. 1936. Накл. „Вогні“. 16⁰, 92 + 36.

Ю. Каменецький: На роздоріжжі або за і проти алькоголю. Накл. „Відродження“ у Л. 16⁰, 80 з передмовою д-р С. Парфанович.

Д-р М. Литвинович: Нарис хліборобської політики. Накл. автора. Станисл. 1936. 8⁰, 148.

Інж. І. Прокопів: Алькоголізм і народнє Господарство. Л. 1936. Накл. „Відродження“ у Л. 16⁰, 40.

Інж. М. Боровський: Шкідники і хороби саду та боротьба з ними. Бібл. Сільськ. Госп. Л. 1936. 16⁰, 96.

Нові часописи

„До Боротьби“. Одноднівка українського пролетаріяту. Львів, 8. XI. 1936. Редаґує Робітнича Колеґія. Накладом Ю. Петречка. In fol. 8 стр. — Це одноднівка українського робітництва, що хоче боротися перед визиском, де справді такої оборони треба, одначе не в союзі з більшовиками, а навпаки, в рішучій боротьбі з більшовицькими гнобителями. Побіч оборони робітничих інтересів шляхом професійних орґанізацій пропаґує одноднівка активний український патріотизм та єдність своїх прямувань із змаганнями цілого українського народу. Ту одноднівку вважаємо дуже корисним проявом. Якщо вона переміниться у періодичний часопис, то в великій мірі поможе вирвати українське робітництво із смертоносних лап більшовицького поліпа.

„Жіночий голос“, часопис українських працюючих жінок, почав виходити у Львові. Видає його радикальна „Самоосвіта“.

Шляхом до відбудови. Одноднівка з нагоди 35-літнього ювілею читальні „Просвіти“ в Рошневі 1936. 8⁰, 16.

Зарваниця. Часопис для прочан. Ч. 4. Рік IV. Підгайці 1936. Ст. 16.